

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Güz/Autumn, 2020 7 (2), 1254 -1280

İBN ‘ÂŞÛR’UN HAYATI, ESERLERİ VE HADİS YORUMCULUĞU
(en-Nazaru’l-fasîh ve Keşfu’l-muğattâ Örneği)

The Evaluation of the Question Patterns in Ibn ‘Ashur’s Life, Works and Interpretation of Hadith (The Example of an-Nazar al-fasîh and Kashf al-mughatta)

Halil İbrahim DOĞAN

Araştırma Görevlisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Hadis Anabilim Dalı, e-Mail: ibrahimseyh60@gmail.com Orcid No: 0000-0002-9644- 5498.

Hakemler / Referees:

Doç. Dr. Ali ARSLAN / Zonguldak B. Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Dr. Haydar GÜNGÖR / Denizli Milli Eğitim Müdürlüğü

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 29/06/2020
Kabul Tarihi / Accepted: 02/10/2020
Yayın Tarihi / Published: 30/12/2020
Cilt / Volume: 7
Sayı / Issue: 2
Sayfa/ Pages: 1254-1280

Atıf / Cite as: Doğan, Haili İbrahim. “İbn ‘Âşûr’un Hayatı, Eserleri Ve Hadis Yorumculuğu (En-Nazaru’l-Fasîh Ve Keşfu’l-Muğattâ Örneği)” [The Evaluation of the Question Patterns in Ibn ‘Ashur’s Life, Works and Interpretation of Hadith (The Example of an-Nazar al-fasîh and Kashf al-mughatta)]. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 7/2 (Aralık 2020), 1254-1280. Doi: 10.17859/pauifd.759843

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Ithenticate intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with Ithenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 7 (2) 2020: 1254-1280

İBN 'ÂŞÛR'UN HAYATI, ESERLERİ VE HADİS YORUMCULUĞU

(en-Nazaru'l-fasîh ve Keşfu'l-muğattâ Örneği)*

Halil İbrahim DOĞAN*

Öz

Hz. Peygamber'in söz, fiil ve onayları olan hadisler, İslâm dininin iki temel kaynağından biridir. Sahip olduğu bu ehemmiyete binaen hadislerin doğru bir şekilde anlaşılması ve yorumlanması oldukça önemli bir durumdur. Çünkü hadisler, Kur'ân-ı Kerîm'le birlikte bizlere İslâm dinini öğretmektedir. Bunun için hadislerin yorumlanması hususunda hicri ilk asırlarda görülen küçük çaplı faaliyetler, zamanla büyük eserlerin telif edildiği bir noktaya gelmiş ve bu konuda benzeri görülmecek bir çaba gösterilmiştir. Hadislerin şerh edilmesi konusunda geçmişte olduğu gibi günümüzde de devam etmekte olup bu konuda yeni çalışmalar yazılmaktadır.

Yakın bir dönemde yaşayıp İslâm âleminde önde gelen âlimlerden olan Muhammed et-Tâhir b. 'Âşûr, hadislerin anlaşılması noktasında gayret göstermiştir. O, 1879-1973 yılları arasında Tunus'ta yaşamış olup çeşitli alanlarda pek çok değerli eserler yazmıştır. Bu çalışmalardan bazıları, hadislerin ve hadis kitaplarının şerh edilmesi hakkındadır. Zira İbn 'Âşûr, Buhârî'nin *es-Sahîh*'i üzerine *en-Nazaru'l-fasîh* ve Mâlik b. Enes'in *el-Muvatta'*ı hakkında *Keşfu'l-muğattâ* adlı şerhleri telif etmiştir. Bu makalede kısa bir girişten sonra İbn 'Âşûr'un hayatına ve eserlerine değinilecektir. Ardından *Keşfu'l-Muğattâ* ve *en-Nazaru'l-Fasîh*'ten örnekler verilerek hadisleri şerh etme yöntemine temas edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, İbn 'Âşûr, *en-Nazaru'l-fasîh*, *Keşfu'l-muğattâ*, şerh.

Ibn 'Ashur's Life, Works and Interpretation of Hadith (The Example of an-Nazar al-fasîh and Kashf al-mughatta)

Abstract

The hadiths, which are the words, verbs and approvals of the Prophet, are one of the two main sources of Islam. Because of this importance, It is very important to understand and interpret the hadiths correctly. Because the hadiths teach us the Islamic religion together with the Qur'an. For this reason, small scale activities in the first centuries of interpretation of the hadiths have come to a point where great works are copyrighted and an unprecedented effort has been made in this regard. As in the past,

* Bu makale, Prof. Dr. Ahmet YILDIRIM danışmanlığında yazar tarafından hazırlanan *Muhammed et-Tâhir b. 'Âşûr (1879-1973) ve Hadis İlmindeki Yeri* (Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015) adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* Araştırma Görevlisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Hadis Anabilim Dalı, e-Mail: ibrahimseyh60@gmail.com
Orcid No: 0000-0002-9644- 5498.

the interpretation of the hadiths continues today and new works on this subject are being written. Living recently and one of the foremost scholars in the Islamic world, Muhammad al-Ṭāhir ibn ‘Āshūr also endeavored to understand the hadiths. He lived in Tunisia from 1879 to 1973 and has published many valuable works in various fields. Some of these works are about the interpretation of hadiths and hadith books. Then Ibn ‘Āshūr has written sharh named *an-Nazar al-fasīh* on the *as-Sahīh* of Bukhari and *Kashf al-mughatta* about *al-Muwatta* of Mālik b. Anas. In this article, after a short introduction, the life and works of Ibn ‘Āshūr will be mentioned. Then, the method of interpretation the hadiths will be discussed by giving examples from *Kashf al-mughatta* and *an-Nazar al-fasīh*.

Keywords: Hadith, Ibn ‘Āshūr, *an-Nazar al-fasīh*, *Kashf al-mughatta*, commentary.

Structured Abstract: Hadith, which is the words, deeds and statements of the Prophet, is one of the main sources of Islam. For this reason, it is not possible to live Islam and to fulfill the prayers ordered by the Qur'an without hadith. For example, the Qur'an only says to pray, but does not explain how to perform it. Here the importance of the hadith becomes evident. For, the hadith informs us in detail how to pray.

Due to this position in Islam, hadiths have been started to be memorized and passed on to others since the first centuries. Later on hadiths started to be written on the pages, hadith books started to be processed in the second century of the Hijri, and this reached its peak in the third century of the Hijri; this situation continued until the end of the fifth century. Accordingly, an unprecedentedly tremendous literature has emerged around hadith books. One part of these studies is the commentary part, which is to understand and explain the hadiths correctly. In the science of hadith, commentary is the explanation of any hadith or a hadith book that contains many hadiths. Efforts to explain hadiths that started in the first centuries of the Hijri continue today. One of them is Muhammad al-Ṭāhir ibn ‘Āshūr, who recently wrote books on hadith books in the XX. century. Muhammad al-Ṭāhir ibn ‘Āshūr is one of the leading scholars of the Islamic world who lived in Tunisia. He lived in two periods of Tunisia's history, the period after the colonial period when France occupied Tunisia between 1881-1956 and the period Tunisia gained its independence in 1956. In his lifetime, Tunisia can be said to be active and lively in terms of science and culture, although it was in a very bad political and economic situation. Ibn Ashur was born in 1879 and received his first education at home, then took various lessons in madrasahs near his house mean time he memorized the Quran. When at the age of 14, he went to Ez-Zitouna University, where he studied for 7 years. During this period, he took courses in different branches of science such as nahiv, rhetoric, consumables, dictionary, kalam, fiqh, hadith, siyar, tafsir and history, and read important books of the related field.

After his graduation, ibn ‘Āshūr started teaching at Ez-Zitouna University and than he became professor after passing some certain stages. He taught Arabic language and literature, jurisprudence, the philosophy of jurisprudence (*makāsīd al-sharī'a*), hadith and tafsir and taught the leading books of these fields. Ibn ‘Āshūr, who has worked in many different positionss, also tried to implement the educational reform he prepared in Ez-Zitouna University. He also held important positions such as Maliki Shayh al-Islam and the rector of Ez-Zitouna University. There is a lot of information about his life after 1960. Ibn ‘Āshūr died on August 12, 1973 at the age of 94, after a life full of innovation, mobility, narration and valuable works. He was buried in the Jellaz Cemetery in Tunisia.

Muhammad al-Ṭāhir ibn ‘Āshūr is a sophisticated scholar who who has written valuable works in almost every area of Islamic studies, especially in tafsir, hadith and islamic jurisprudence. Although he has many works, the most well-known works in our country come from the *Maqasid al-shariah al-Islamiyya* (Treatise on Maqasid Al-Shariah), which he wrote about philosophy of Islamic jurisprudence, and then from the tafsir lectures he gave while teaching, *Al-Tahrir wa-al-Tanwir*. In this area, Ibn ‘Āshūr, whose aspect of hadith is not known much, has his works named *Kashf al-mughatta*, which he wrote to *al-Muwatta of Malik b. Anas*, and *an-Nazar al-fasih*, which he wrote on his *as-Sahih of Bukhari*. Apart from this, Ibn Ashur, who has many articles related to the hadith, also has works that are in writing and he has investigated.

In this study, while determining the hadith interpretation of Ibn ‘Āshūr, his works of *Kashf al-mughatta* and *an-Nazar al-fasih* will be taken into consideration. He states that in these works, he did not fully annotate both Bukhari's *as-Sahih* and Malik bin Anas' *al-Muwatta*, he stated that he considered necessary and that the previous ones did not explain, and that there were errors and defects. In this study, both works were examined, examples on this subject were determined, and it was tried to reveal what kind of hadith explanation method Ibn Ashur had by using the following headings:

1. Explaining the gharīb words in the hadiths
2. Providing information about persons and place names
3. Pointing to the disputes of wording arising from copy differences
4. Including grammatical interpretations of hadiths
5. Explaining the titles of book and chapters
6. Explaining the entire hadith
7. Explaining the representations in the hadith
8. Explaining the mushkil hadiths
9. Making fiqh provisions from hadith

As a result, Ibn ‘Āshūr is one of the scholars who made an effort to understand hadiths in the XX. century. He rather refers to the issues that he deems incomplete or erroneous in the commentary books before him and points to these in his works. He reveals a different explanation for some hadiths than the views of the previous scholars. In this study, based on his works named *Kashf al-mughatta* and *al-Nazar al-fasih*, a few examples were cited under various titles and the hadith interpretation of Ibn ‘Āshūr was tried to be revealed.

Keywords: Hadith, Ibn ‘Āshūr, *an-Nazar al-fasih*, *Kashf al-mughatta*, commentary.

GİRİŞ

Hadislerin İslâm dinindeki yeri ve önemi, izahtan vareste bir durumdur. O, Kur’ân-ı Kerîm’i tebliğ eden ve açıklayıp tatbik eden Hz. Peygamber’in yaşam tarzının bizlere nakledilmiş şeklidir. Hadislerde namaz, zekât, oruç gibi konular hakkındaki hükümlerle birlikte hayatımızla alakalı diğer hususlar da yer almaktadır. Bu nedenle hadis olmadan İslâm dinini tam manasıyla yaşayabilmenin mümkün olmadığı söylenebilir. Meselâ Kur’ân, bize sadece namaz kılmayı emretmekte ve konuyla ilgili detayları vermemektedir. Bu bilgileri hadis metinlerinde görmek mümkündür. İşte hadislerin bu ehemmiyetine binaen ilk asırlardan itibaren üzerinde çeşitli çalışmalar yapılmış olup günümüzde de yapılmaya devam edilmektedir.

Hadislerin sahip olduğu bu önemden dolayı daha Hz. Peygamber hayatta iken sahâbe, O'nun sözlerini ezberlemiş, birbirlerine ve halefleri tâbî'üne nakletmiş, aralarında müzakere etmişlerdir. Rasûlullah'ın vefatından sonra hicrî ilk asırlarda ferdî olarak bu yöndeki çabalar olmakla birlikte elimizde mevcut olmasa da sahife ve cüz sahibi pek çok kimsenin olduğu bilinmektedir. Daha sonraki dönemde hadisler tedvin edilmeye başlanmış, hicrî ikinci asırda Mâlik b. Enes'in (öl. 179/795) *el-Muvatta'* ile er-Rebî' b. Habîb'in (öl. 180/796?) *el-Câmi'u's-Sahîh*'i bu çerçevede ilk eserler olarak zikredilebilir. Hicrî üçüncü asırda ise başta *Kütüb-i Sitte* olmak üzere pek çok hadis kitabı tasnif edilmiş olup bu durum beşinci asrın sonuna kadar devam etmiştir. Buna bağlı olarak hadis alanında tarihte benzeri görülmeyecek sayıda bir literatür ortaya çıkmıştır. Bu çalışmaların bir kolunu da hadislerin anlaşılması noktasında telif edilen şerh edebiyatı teşkil etmektedir.

Sözlükte açıklamak, tefsir etmek anlamına gelen şerh¹, hadis ilminde herhangi bir hadisin veya birçok hadisi ihtiva eden bir hadis kitabının açıklanmasıdır.² Hicrî ilk asırlardan günümüze kadar pek çok şerh çalışması yapılmıştır. Bu çalışmaların içinde hadis kitapları üzerine yazılan eserlerin yanında sadece bir hadis hakkında yazılan şerhler de bulunmaktadır. Hadis kitaplarını ilk şerh eden kimsenin, eserlerinin günümüzde mevcut olması açısından Hattâbî (öl. 388/998) olduğu söylenebilir. Hattâbî, Buhârî'nin (öl. 256/870) *es-Sahîh*'i üzerine *A'lâmu'l-hadîs* ve Ebû Dâvud'un (öl. 275/889) *es-Sünen*'i hakkında *Me'âlimü's-sünen* adlı şerhlerini yazmıştır. Daha sonraki asırlarda pek çok âlim, hadis kitapları üzerine şerhler yazmış olup bu kitaplardan en çok ilgi göreni ise Buhârî'nin *es-Sahîh*'i olmuştur. Buhârî'nin üzerine gittikçe sistemleşen ve birbirine kaynaklık eden şerh çalışmaları, İbn Hacer'in (öl. 852/1449) *Fethu'l-bârî*'si ve 'Aynî'nin (öl. 855/1451) *'Umdetu'l-kârî*'si ile zirveye ulaşmıştır.³ Bunların dışında Müslim (öl. 261/875), Tirmizî (öl. 279/892), Ebû Dâvud, İbn Mâce (öl. 273/887), Nesâ'î (öl. 303/915) ve Mâlik b. Enes'in eserleri üzerine de pek çok şerh, haşîye ve ta'lik türü kitaplar yazılmıştır.

Hadis kitapları hakkındaki şerh çalışmaları, geçmişte olduğu gibi günümüzde de devam etmekte olup yeni eserler telif edilmektedir. Bunlardan biri de yakın dönemde XX. asırda hadis kitapları üzerine eser yazan Muhammed et-Tâhir b. 'Âşûr'dur. O, Mâlik b. Enes'in *el-Muvatta'* üzerine *Keşfu'l-muğattâ* ve Buhârî'nin *es-Sahîh*'i üzerine *en-Nazaru'l-fasîh* adlı eserlerini neşretmiştir.

Bu çalışmada *Keşfu'muğattâ* ile *en-Nazaru'l-fasîh* özelinde İbn 'Âşûr'un bir şerh yöntemi olup olmadığı ve bu eserlerin şerh edebiyatında bir boşluğu doldurup doldurmadığı problem edilmektedir. Bu bağlamda onun hadisleri nasıl açıkladığı ve

¹ Şerh kelimesinin sözlük anlamı için bk. Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr el-İfrîkî el-Mısırî, *Lisânu'l-'Arab*, (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1994), 2/497-498.

² İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011), 181.

³ Mehmet Efendioğlu, "Şerh (Hadis)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 38/559.

şerh edebiyatına katkısı amaçlanmaktadır. Hadis alanında İbn 'Âşûr'un hadis yorumculuğu konusunda herhangi bir çalışmanın olmaması da bu alandaki boşluğu doldurması beklenmektedir. Burada ilk önce hayatı ve eserleri ele alınacak, akabinde hadis yorumculuğuna yer verilecektir.

1. İbn 'Âşûr'un Hayatı

Muhammed et-Tâhir b. 'Âşûr (1879-1973), XIX. yüzyılın son çeyreği ile XX. yüzyılın ilk üç çeyreğinde Tunus'ta yaşamış İslâm âleminin önde gelen âlimlerinden biridir. O, Tunus tarihinin iki döneminde yaşamış olup bunlar; Fransa'nın Tunus'u 1881-1956 yılları arasında işgal ettiği sömürge dönemi ile 1956'da Tunus'un bağımsızlığını kazandığından sonraki dönemdir.⁴ Onun yaşadığı dönemde Tunus, siyâsî ve ekonomik açıdan oldukça kötü bir durumda olmasına rağmen ilmî ve kültürel açıdan hareketli ve canlı olduğu söylenebilir. Zira Muhammed 'Abduh (öl. 1905), Reşid Rıza (öl. 1935) gibi dönemin önde gelen düşünürleri Tunus'u ziyaret etmiş, yeni medreseler kurulmuş, dergi ve kitaplar yayımlanmaya başlanmıştır.⁵

İbn 'Âşûr, Tunus'ta Osmanlı Devleti'ne bağlı Hüseyinîler zamanında Mehmed Sâdık Bey döneminde dedesi Muhammed el-'Azîz Bû 'Attûr'un sarayında 1296/1879'da doğmuştur.⁶ Doğduğu bu evde büyüüp yetişen İbn 'Âşûr, ilk eğitimini evinde almış,⁷ daha sonra Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlemeye başlamıştır. Akabinde Zeytûne Üniversitesi'ndeki eğitime hazırlayan ve küçük yaştaki öğrencilerin alması gereken dersleri görmüştür. Ayrıca 1898'de Fransız kültürünü ve adabını öğrenmek için Fransızca'yı da öğrenmeye başlamıştır.⁸

İbn 'Âşûr, 14 yaşındayken üniversite olan Zeytûne Câmî'i'nde eğitim hayatına devam etmiştir.⁹ Bu merhalede nahiv, belâgat, sarf, lügat, kelam, fıkıh, usûl-u fıkıh, hadis, siyer ve tarih gibi değişik ilim dallarında çeşitli kitaplar okumuştur.¹⁰ Buradaki eğitimine yedi yıl devam eden İbn 'Âşûr, 1317/1899'da mezun olarak *Şehâdetü't-Tatvî'* adlı diplomasını almıştır.¹¹ Bundan sonra ilk olarak 1317/1899 yılında (20 yaşındayken) el-Câmî'u'l-A'zâm'da (Zeytûne Üniversitesi) hocalığın ilk aşaması olan

⁴ İsmâ'îl el-Hasenî, *Nazarîyyetü'l-makâsîd 'inde'l-imâm Muhammed et-Tâhir b. 'Âşûr*, (Virginia: The International Institute of Islamic Thought, 1995), 75-76, 79.

⁵ İbn 'Âşûr'un yaşadığı dönemdeki Tunus'un siyâsî, ekonomik ve ilmî-kültürel açıdan durumu hakkında daha fazla bilgi için bk. Halil İbrahim Doğan, *Muhammed et-Tâhir b. 'Âşûr (1879-1973) ve Hadis İlmindeki Yeri* (Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 3-11.

⁶ Belkâsım el-Gâlî, *Min a'lâmi'z-zeytûne: Şeyhu'l-câmi'i'l-a'zâm Muhammed et-Tâhir b. 'Âşûr hayâtuhu ve âsâruhu*, (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1996), 37.

⁷ Muhammed el-Habîb b. el-Hûca, *Muhammed et-Tâhir b. 'Âşûr ve kitâbuhû Makâsîdu's-Şerî'ati'l-İslâmiyye*, (Katar: Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şu'ûnu'l-İslâmiyye, 1425/2004), 1/26-27.

⁸ İbnü'l-Hûca, *İbn 'Âşûr*, 1/27.

⁹ Gâlî, *et-Tâhir b. 'Âşûr*, 37-38.

¹⁰ Gâlî, *et-Tâhir b. 'Âşûr*, 38-39.

¹¹ Gâlî, *et-Tâhir b. 'Âşûr*, 39.

ücretsiz yardımcı müderris olarak ders okutmaya başlamıştır.¹² Ardından 1320/1903'de tedris münazarasında başarılı olup Zeytûne Üniversitesi'nde ikinci dereceden hoca olmuş, 1324/1905'te ise Fıkıh'ta "*Bey'u'l-Hiyâr (Alış-verişte muhayyerlik)*" konulu müzakerede de başarılı olunca birinci dereceye yükselmiştir.¹³ İbn 'Âşûr, burada hocalık yaptığı zamanda Arap dili ve edebiyatı, fıkıh usûlü, hukuk felsefesi (makâsıdu's-şer'î'a), hadis ve tefsir dersleri vermiş ve bu alanların önde gelen kitaplarını okutmuştur.¹⁴ Ancak İbn 'Âşûr'un en meşhur dersleri, tefsir ilmiyle ilgili olup bunlar *Mecelletu'l-Hidâyeti'l-İslâmiyye* ve *el-Mecelletu'z-Zeytûne* gibi ilmî dergilerde yayımlanmıştır. Zeytûne Câmî'i'ndeki ders halkalarında verdiği bu derslerden *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* adıyla bilinen tefsiri ortaya çıkmıştır.¹⁵ Bunların dışında da daha pek çok kitap okutmuştur.¹⁶

İbn 'Âşûr, şer'î mecliste Mâlikî kadısı, müftü, baş müftü, şûrâ meclisi başkanlığı gibi görevleri yapmıştır.¹⁷ Osmanlı Devleti'nin Tunus'u fethinden itibaren Şeyhü'l-İslâm makamına Hanefî baş müftüsü tayin edilmesi geleneğine 1932'de son verilmesi üzerine¹⁸ aynı yılın Mart ayında Mâlikî Şeyhu'l-İslâm'ı olarak atanmıştır. Böylece İbn 'Âşûr, resmî olarak Mâlikîlerin yüksek şer'î meclisine başkan olarak atanmıştır. O, bu unvanla anılan ilk kimsedir.¹⁹ Yine aynı sene içerisinde Eylül'de Zeytûne Üniversitesi'ne rektör olarak atanmıştır. Ancak 1,5 seneden az bir süre bu görevde kalmıştır. Sonra bu göreve 1364/1945'te tekrar tayin edilmiştir. Ülkedeki siyasî ve diğer sebeplerden dolayı hükümet, 1952'de İbn 'Âşûr'un diğer görevlerine devam etmesine, rektörlük görevinden ise uzaklaştırılmasına karar vermiştir. Tunus'un bağımsızlığını kazanmasından sonra 1956'da Zeytûne Üniversitesi'nin rektörlüğü tekrar ona verilmiş,²⁰ bu görevini 1960 yılına kadar devam ettirmiştir.²¹ Ayrıca bu zaman zarfında eğitim ıslahatını gerçekleştirmeye çalışmıştır.²²

İbn 'Âşûr'un 1960'tan sonraki hayatıyla ilgili kaynaklarda fazla bilgi bulunmamaktadır. Sadece yaptığı çalışmalar ve gayretlerinden dolayı çeşitli ödüller aldığı belirtilmektedir.²³ Yenilik, hareketlilik, tedrisât ve değerli eserlerle dolu bir

¹² Şu'ayb b. Ahmed b. Muhammed el-Gazzâlî, *Mebâhisü't-teşbîh ve't-temsîl fi tefsiri't-Tahrîr ve't-Tenvîr li-İbn 'Âşûr*, (Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2004), 15.

¹³ Gâlî, *et-Tâhir b. 'Âşûr*, 56.

¹⁴ Ahmet Coşkun, "İbn 'Âşûr, Muhammed Tâhir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), 19/333.

¹⁵ Gâlî, *et-Tâhir b. 'Âşûr*, 57.

¹⁶ Okuttuğu bu kitapların isimleri için bk. İbnü'l-Hûca, *İbn 'Âşûr*, 1/165; Gâlî, *et-Tâhir b. 'Âşûr*, 57-58.

¹⁷ İbnü'l-Hûca, *İbn 'Âşûr*, 1/166-167.

¹⁸ Coşkun, "İbn 'Âşûr, Muhammed Tâhir", 19/333.

¹⁹ Gâlî, *et-Tâhir b. 'Âşûr*, 62.

²⁰ Gâlî, *et-Tâhir b. 'Âşûr*, 59.

²¹ Coşkun, "İbn 'Âşûr, Muhammed Tâhir", 19/333.

²² Bu eğitim ıslahatı hakkında geniş bilgi için bk. Gâlî, *et-Tâhir b. 'Âşûr*, 59-61.

²³ Coşkun, "İbn 'Âşûr, Muhammed Tâhir", 19/333; Muhammed b. Sa'd b. 'Abdullah el-Karanî, *el-İmâm Muhammed et-Tâhir b. 'Âşûr ve menhecuhû fi tevcîhi'l-kirâ'ati min hilâli tefsîrihi't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, (Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1427/2007), 28-29.

hayattan sonra İbn 'Âşûr, 13 Receb 1393/12 Ağustos 1973 yılında 94 yaşında vefat etmiş ve Tunus'taki Zellâc mezarlığına defnedilmiştir.²⁴

2. İbn 'Âşûr'un Eserleri

İbn 'Âşûr, başta tefsir, hadis, İslâm hukuku, Arapça olmak üzere birçok alanda çeşitli eserler telif etmiş çok yönlü bir âlimdir. Ancak ülkemizde *et-Tahrîr ve't-tenvîr* adlı tefsiri ile *Makâsıdu's-şerî'ati'l-İslâmiyye* haricindeki diğer kitaplarının pek bilinmediği söylenebilir. O'nun tefsir alanında yaklaşık 40 yılda yazdığı *et-Tahrîr ve't-tenvîr* adlı Kur'ân-ı Kerîm'in tamamını tefsir ettiği meşhur eseri öne çıkmaktadır. İslâm hukuku alanında makâsıd konusunda yazdığı *Makâsıdu's-şerî'ati'l-İslâmiyye*, İbn 'Âşûr'un en çok bilinen eseri olup İslâm âleminde büyük bir yankı uyandırmıştır. Ayrıca fıkıh usûlünde Karâfi'nin (öl. 684/1285) *Şerhu tenkîhu'l-fûsul fi'l-usûl* kitabına yazdığı haşiyeye olan *Hâşiyetü't-tavdîh ve't-tashîh li-müşkilâti Kitâbi't-Tenkîh*, vakıf konusunu ele aldığı *el-Vakf ve âsâruhu fi'l-İslâm* ile hayatında vermiş olduğu fetvaların toplandığı *Fetâvâ* kitapları da önemlidir. Arap dili ve belagati alanında *Mûcezü'l-belagât*, *el-İnşâ' ve'l-hitâbe*, *Şerhu mukaddimetil-edebiyye* kitaplarını telif eden İbn 'Âşûr, bu alandaki çeşitli âlimlerin eserlerini tahkik etmiştir. Bunun dışında eğitim konusunda *Eleyse's-subhu bi-karîb* ve sosyoloji alanında *Usûlü'n-nizâmî'l-ictimâ'î fi'l-İslâm* adlı çalışmaları da zikredilebilir.

İbn 'Âşûr, hadis alanında çeşitli açılardan Hz. Peygamber'in hayatını ele alan ve hadislerini şerh eden kitap ve makaleler de telif etmiştir. Bunlar hakkında kısa bilgiler vermek, çalışma açısından faydalı olacaktır:

2.1. *Keşfu'l-muğattâ mine'l-me'ânî ve'l-elfâzî'l-vâkı'a fi'l-Muvatta'*

Bu, Mâlik b. Enes'in *el-Muvatta'*ı üzerine yazmış olduğu bir eser olup tamamını şerh eden nitelikte bir çalışma değildir. O, *el-Muvatta'*ının rivayeti ve dirayetiyle meşgul olurken bazı kısımlarının açıklanması gerektiğini, ayrıca *el-Muvatta'*ı okuttuğu derslerde aklına bazı önemli bilgiler geldiğini ifade etmektedir. O, bunu yerine getirmek için bir şerh telif etmek istemiş ve *Keşfu'l-muğattâ* adlı eserini yazmıştır.²⁵ İbn 'Âşûr, *el-Muvatta'*ın pek çok şerhi olsa da bazı önemli hususların açıklanmadığını belirtmekte ve bunlardan kendi aklına gelenleri eserinde yer verdiğini söylemektedir. Bu şerhlerde olan bazı hata veya vehme dikkat çekmek için bunlardan alınması gerekenleri aldığını ve müşkil olan, ihmal edilen ve gafil kalınan lafızlardan zihnine gelenleri açıklamakla yetindiğini ifade etmektedir.²⁶

İbn 'Âşûr, şerhine başlamadan önce Mâlik b. Enes'in *el-Muvatta'*ı hakkında uzun bir mukaddime yazmış,²⁷ *el-Muvatta'*daki çeşitli kitaplarda yer alan bazı hadislerin

²⁴ İbnü'l-Hûca, *İbn 'Âşûr*, 1/169; Gâlî, *et-Tâhir b. 'Âşûr*, 68.

²⁵ Muhammed et-Tâhir b. 'Âşûr, *Keşfu'l-muğattâ mine'l-me'ânî ve'l-elfâzî'l-vâkı'a fi'l-Muvatta'*, (Tunus-Kahire: Dâru Sahnûn-Dâru's-Selâm, 1432/2011), 17.

²⁶ İbn 'Âşûr, *Keşfu'l-muğattâ*, 18.

²⁷ Bu mukaddimenin ayrıntıları için bk. İbn 'Âşûr, *Keşfu'l-muğattâ*, 19-56.

tamamını veya bir cümlesini ya da sadece bir kelimesini farklı yönlerden şerh etmiştir. Ayrıca İmam Mâlik'in eserdeki istinbatlarından bazılarını da açıklamıştır.

2.2. *en-Nazaru'l-fasîh 'inde medâ'iki'l-enzâr fi'l-Câmi'i's-Sahîh*

Bu eser, İbn 'Âşûr'un Buhârî'nin *es-Sahîh*'ine yazmış olduğu bir şerh çalışmasıdır. *Keşfu'l-muğattâ*'da olduğu gibi *es-Sahîh*'in tamamını şerh etmemiş, gerekli gördüğü kısımları ele almıştır. O, bu kitabın rivayetiyle iştilal ederken bazı hadisler hakkında düşünmeyi gerektiren, dikkatini çeken ve açıklanması gereken manalar olduğunu ve bunları kendinden öncekilerin beyan etmediğini söylemektedir. İbn 'Âşûr, bu görüşlerini açıklamak için bu eserini yazmıştır.²⁸

İbn 'Âşûr, kısa bir girişten sonra Buhârî'nin çeşitli kitaplarında yer alan bazı hadisleri *Keşfu'l-muğattâ*'dakine benzer bir şekilde şerh etmiştir. Hem *Keşfu'l-muğattâ*'da hem bu eserde İbn 'Âşûr, hadisleri bütün olarak yorumladığı gibi garîb kelimeleri açıklamış, hadislerdeki yer ve şahıs isimleri, nüsha farklılıkları gibi konulara dikkat çekmiş, bazı kelime tahlilleri ve lügavî yorumlar yapmış, az da olsa sened ve metin tenkidine yer vermiştir.

2.3. *Kıssatu'l-mevlid (ve'l-Meb'as ve'r-Risâlet)*

Bu eser, küçük bir risale olup başlangıcında Hz. Peygamber'in mevlidinin kutlanmasından kısaca bahsettikten sonra özet bir şekilde hayatını anlatmakta ve çok az olmakla birlikte kendi görüşlerine de yer vermektedir. İbn 'Âşûr, bu eserinde Hz. Peygamber'in doğum gününü ilk kutlayanların kim olduğuna ve bu konuda Tunus'ta gayret gösteren devlet adamlarına kısaca değinmektedir. Ardından Hz. Peygamber'in nesebi ve asilliğini, doğumunu, çocukluğunu, gençliğini, bi'setini, hicretini, Medine'de İslâm'ın yayılmasını, gazveleriyle seriyelerini, eşlerini ve çocuklarını, şemâliyle ahlakını ve isimlerini kısaca ele almaktadır.²⁹

İbn 'Âşûr'un bunların dışında daha ziyade Hz. Peygamber'in hayatı ile alakalı ve bazı hadisleri şerh ettiği çeşitli dergilerde yayımlanmış 31 tane makalesi ve *et-Ta'lik ve't-tahkîk 'alâ şerhi hadîsi Ümmi Zerr* adlı yazma halinde bir eseri de bulunmaktadır. Ayrıca diğer alanlarla ilgili olan 20 tane eseri de yazma halinde bulunmaktadır.³⁰

3. İbn 'Âşûr'un Hadis Yorumculuğu

İbn 'Âşûr'un hadis yorumculuğu tespit edilirken onun *Keşfu'l-muğattâ* ve *en-Nazaru'l-fasîh* eserleri dikkate alınacaktır. Bunun nedeni, şerh yöntemi hakkındaki örneklerin daha ziyade bu eserlerde yer alması ve bazı hadisler hakkında müstakil

²⁸ Muhammed et-Tâhir b. 'Âşûr, *en-Nazaru'l-fasîh 'inde medâ'iki'l-enzâr fi'l-Câmi'i's-Sahîh*, (Tunus-Kahire: Dâru Sahnûn-Dâru's-Selâm, 2012), 3.

²⁹ Muhammed et-Tâhir b. 'Âşûr, *Cemheratu makâlât ve resâ'il eş-şeyhi'l-imâm Muhammed et-Tâhir b. 'Âşûr*, nşr. Muhammed et-Tâhir el-Misâvî, (Ürdün: Dâru'n-Nefâ'is, 1436/2015), 2/531-560.

³⁰ İbn 'Âşûr'un hayatı ve eserleri hakkında daha geniş bilgi için bk. Doğan, *Muhammed et-Tâhir b. 'Âşûr*, 12-59.

kaleme aldığı makalelerin araştırmanın kapsamını aşacağı için onların buraya dâhil edilmemesidir.

Yukarıda belirtildiği gibi İbn 'Âşûr, bu eserlerinde hem Buhârî'nin *es-Sahîh*'ini hem de Mâlik b. Enes'in *el-Muvattâ'*ını tamamen şerh etmemiş, gerekli gördüğü ve öncekilerin açıklamadığı, hata ve kusurun olduğu hususlara yer verdiğini belirtmektedir. Bu çalışmada her iki eser de incelenmiş, bu konudaki örnekler tespit edilmiş ve aşağıdaki başlıklar atılarak İbn 'Âşûr'un nasıl bir şerh yöntemine sahip olduğu ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

3.1. Hadislerdeki Garîb Kelimeleri Açıklaması

Garîbü'l-hadis, hadiste anlaşılması zor olan, açıklanmayı gerektiren kelime, deyim ve ifadelerdir. Bu durum, daha çok söz konusu kelimenin az kullanılması, Arapçadaki lehçe farklılığı veya ileriki zamanlarda hadislerle uğraşanların Arapça bilgisinin yetersizliği gibi sebeplerden dolayı ortaya çıkmıştır.³¹ Ayrıca farklı bölge ve kültürlerden insanların İslâm dinine girmesiyle de hadislerde geçen bu tür kelimeleri anlamakta zorluklar yaşanmıştır. Çünkü hadisler, Arapların en fasihi olan Hz. Peygamber'den sâdır olmuştur. Bu ve benzeri nedenlerden dolayı hadislerde geçen garîb kelimeleri açıklayan eserler telif edilmiştir.³² Bu konuda müstakil bir eser ortaya koymasa da İbn 'Âşûr da *el-Muvatta'* ve *Sahîhu'l-Buhârî*'ye yazdığı şerhlerde hadislerde geçen garîb kelimeleri açıklamıştır. Bunu yaparken bazen onları herhangi bir şeyle istihsad etmeden açıklamış; bazen de âyet, hadis ve şiirden örnekler vererek ortaya koymuştur. Bu kelimeleri açıklarken Kâdî 'Iyâz'ın (öl. 544/1149) *Meşârikü'l-envâr*'ı ile İbnü'l-Esîr'in (öl. 606/1210) *en-Nihâye*'sinden yararlandığı da olmuştur. Ayrıca bâb başlıklarında geçen bazı kelimeleri de açıklamıştır. Bu konuda bazı örnekler şunlardır:

Birinci Örnek: "السِّنُّ" kelimesidir.³³ Bu ifade koyun, deve, sığır gibi hayvanların yaşları için kullanılmaktadır. "السِّنُّ" kelimesi ile isimlendirilmesinin sebebi, hayvanların yaşlarının onların ağızlarında çıkan dişlerin sayısına göre biliniyor olmasıdır. Bu yüzden üç yaşına giren dişi deve "مُسِنَّةٌ" diye isimlendirilmektedir. Çünkü devenin dişleri değişmektedir. Hayvanların dişlerinin çıkmasının ve değişmesinin zamanı, onun gençlik ve ergenlik zamanıdır. Yani onun büyüme ve kuvvetlenme vaktidir. Râvînin "فَلَمْ يَجِدُوا لَهُ إِلَّا سِنًّا فَوْقَهَا" sözünün manası, istediği deveden daha iyi, daha değerli ve yaşı daha büyük olmasıdır. Yani gençlik yaşının daha büyük olmasıdır. Yaşı daha büyük ile kastedilen yaşlı olması değildir. Zira Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Sizin en hayırlınız, borcunu en güzel şekilde ödeyeninizdir."³⁴ İbn

³¹ Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011), 86.

³² Bu konuda yazılan eserler için bk. M. Yaşar Kandemir, "Garîbü'l-Hadis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 13/376-378.

³³ Ebû 'Abdullah Muhammed b. İsmâ'îl el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Şu'ayb el-Arna'ût, 'Âdil Mürşid v.dğr., (Beirut: er-Risâletü'l-Âlemiyye, 2011) "İstikrâz", 7.

³⁴ Buhârî, "el-İstikrâz", 7.

‘Âşûr, Kâdî ‘İyâz’ın bu lafzı *el-Meşârik*’te açıklamadığına, İbnü’l-Esîr’in ise *en-Nihâye*’de³⁵ kısaca değindiğine işaret etmektedir.³⁶

İkinci örnek ise "الْبِرْطَمَةُ" ifadesidir.³⁷ Bu ifadeyi cumhur – ta’dan sonra mim’li olarak – rivayet etmiştir. Ancak Küşmeyhenî’den nakleden Ebû Zerr ise – ta (ط)’dan sonra nun (ن) ile – rivayet etmiştir. Kâdî ‘İyâz *el-Meşârik*’inde bunu ‘Asîlî (öl. 309/1002), Kâbisî (öl. 403/1012) ve ‘Abdûs’a (öl. ?) dayandırmıştır.³⁸ Bu zayıf bir rivayettir. Çünkü Arap âlimlerden hiç birisi bu kelimeyi nun (ن) ile zikretmemiştir. İbnü’l-Esîr ise *en-Nihâye*’de bu kelimedenden hiç bahsetmemiştir. Kâdî ‘İyâz da *el-Meşârik*’te lügate dayandırmamıştır. Fakat O, şöyle demektedir: “Hamevî, bu kelimeyi bir çeşit oyun olarak tefsir etmiştir.”³⁹ Belki de bu kelime, mim’in nun’a dönüşmesi kabîlindedir. Bu değişimin herhangi bir benzeri ve kıyası bilinmemektedir. Bu kelime bu şekilde ancak Araplardan işitildiği hâliyle bilinmektedir. Bu varsayıma göre bu kelime nunlu haliyle mimli halinin eş anlamlısı olmasını gerektirmektedir.⁴⁰

İbn ‘Âşûr, bazen garîb kelimeleri âyet, hadis ve şiirlerden örnekler vererek de yorumlamaya çalışmıştır. Meselâ, âyetle açıklamasına "وَتَرَ" kelimesi⁴¹; hadislerden misaller verilerek yorumlamasına "الْحَقُّ" kelimesi⁴² ve şiirle açıklamasına da "كَلًّا" kelimesi zikredilebilir.⁴³

İbn ‘Âşûr, bâb başlıklarındaki bazı kelimeleri açıklamıştır. Buna örnek olarak "الإمام" kelimesi verilebilir.⁴⁴ O, "الإمام" kelimesiyle kastedilenin ordu komutanı olduğunu belirtmektedir. Bunun da *Sahîhu’l-Buhârî*’nin el-Cihâd kitabının bâbların altında zikredilen hadislerdeki karinelere anlaşıldığını ifade etmektedir. Buhârî, böyle hadislerin lafızlarındaki farklılıkların birbirlerini tefsir ettiğine işaret etmiştir. Bu kelime, hadislerde bazen “emir” bazen de “imam” olarak ifade edilmiştir. Emir ile kastedilen, Rasûlullah’ın (s.a.v.) orduyu yönetme yetkisi verdiği kimsedir. Çünkü Hz. Peygamber zamanında ordu komutanlarından başka kimse bulunmamaktadır.⁴⁵

Bu örneklerden yola çıkarak İbn ‘Âşûr’un şerhteki yöntemlerinden birisinin, hadislerde geçen garîb kelimeleri bazen kendi bilgisine bazen de önceki âlimlerin ilmine dayanarak açıklamak, zaman zaman da âyet, hadis ve şiirle istişhad ederek şerh etmek olduğu söylenebilir.

³⁵ Mecdüddîn Ebu’s-Sa’âdât el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye fî garîbi’l-Hadîs ve’l-Eser*, nşr. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî-Tâhir Ahmed ez-Zâvî, (Riyad: el-Mektebetü’l-İlmiyye, 1963), 2/411.

³⁶ İbn ‘Âşûr, *en-Nazaru’l-fasîh*, 68.

³⁷ Buhârî, “et-Tefsîr”, 53.

³⁸ el-Kâdî Ebu’l-Fadl ‘İyâz b. Mûsâ b. ‘İyâz el-Yahsubî es-Sebtî, *Meşâriku’l-envâr ‘alâ sıhâhi’l-Âsâr*, (Tunus-Kahire el-Mektebetü’l-Atîka-Dâru’t-Turâs, ts.), 1/84.

³⁹ Kâdî ‘İyâz, *Meşâriku’l-envâr*, 1/84.

⁴⁰ İbn ‘Âşûr, *en-Nazaru’l-fasîh*, 187.

⁴¹ İbn ‘Âşûr, *Keşfu’l-muğattâ*, 66.

⁴² İbn ‘Âşûr, *en-Nazaru’l-fasîh*, 30-31.

⁴³ İbn ‘Âşûr, *Keşfu’l-muğattâ*, 67.

⁴⁴ Buhârî, “el-Cihâd ve’s-Siyer”, 108.

⁴⁵ İbn ‘Âşûr, *en-Nazaru’l-fasîh*, 94.

3. 2. Şahıs ve Yer İsimleri Hakkında Bilgi Vermesi

Şüphesiz hadislerde bazı şahısların ve yerlerin isimleri geçmektedir. Şahıs isimlerinden açıkça zikredilenler bulunmakla birlikte bazıları müphem bırakılmıştır. İbn 'Âşûr hadislerde geçen şahıs ve yer isimlerinden bir kısmı hakkında kısa bilgiler vermekte, müphem isimleri açıklamaya çalışmaktadır. Bunun da hadisleri şerh etmenin bir parçası olduğu söylenebilir.

İbn 'Âşûr, bazı hadislerde geçen müphem şahıslardan kastedilenlerin kim olduğunu açıklamıştır. Mesela Zeyd b. Hâlid el-Cühenî'nin naklettiği hadiste⁴⁶ yitik deve ve koyun hakkında soru soran bedevînin Ebû Dubayb el-Belvî olduğunu açıklamıştır. Ebû Dubayb, Hz. Peygamber'e gelen Beliyy heyetinde yer alan kimselerdendir. Siyer ehli, Rasûlullah'a (s.a.v.) yitik deve ve koyun hakkında soru soranın Ebû Dubayb olduğunu zikretmişlerdir.⁴⁷ Başka bir örnek olarak da şu verilebilir: İbn 'Âşûr, bir hadiste geçen "el-hıbr"⁴⁸ ile kastedilenin 'Abdullah b. Mes'ûd olduğunu açıklamıştır.⁴⁹

İbn 'Âşûr, bunun dışında bazı hadislerde açıkça adı zikredilen isimler hakkında da nereli olduğu, tam ismi gibi kısa bilgiler vermektedir. Mesela aynı hadiste geçen⁵⁰ ed-Dıbâbî ve ed-Dahhâk b. Süfyân el-Kilâbî isimleri hakkında şöyle demektedir: "ed-Dıbâbî, Hevâzin'in iç kesimlerinde oturan Beni'd-Dıbâb kabilesine mensup kimselere denilir. Hadiste geçen şahsın ismi, Kays-ı 'Aylân kabilesinden Mu'âviye b. Kilâb b. Rabî'a b. 'Âmir b. Sa'sa'a b. Mu'âviye b. Bekir b. Hevâzin'dir. Diğer ed-Dahhâk b. Süfyân el-Kilâbî ise Hevâzin'den ed-Dahhâk b. Süfyân b. 'Avf b. Ka'b b. Ebî Bekir b. Kilâb b. Rabî'a'dır. Ebû Sa'îd'in Rasûlullah'la sohbeti vardır. Rasûlullah, onu kavmi olan Benî Kilâb'a ve diğer kabilelere yönetici olarak atamıştır. İbn Hazm (öl. 456/1064) *Cemheratü'l-Ensâb*'ta bunu nakletmiştir.⁵¹ Benû Kilâb, Benu'd-Dıbâb'ın amca çocuklarıdır. Onların yöneticisidir."⁵²

⁴⁶ Buhârî, "el-Lukata", 2.

⁴⁷ İbn 'Âşûr, *en-Nazaru'l-fasîh*, 70. İbn Hacer ve 'Aynî ise bu kimsenin Bilâl olduğunu ifade etmektedir. Bk. Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. 'Alî b. Hacer el-'Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, nşr. Muhammed Fu'âd 'Abdülbâkî v.dğr. , (Kahire: Dâru'r-Reyyân li't-Turâs, 1986) 5/97; Bedrüddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed el-'Aynî, *'Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, nşr. 'Abdüllatîf Mahmûd Muhammed' Ömer, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 12/377.

⁴⁸ Ebû 'Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebû 'Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *el-Muvatta'* (Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî Rivayeti), nşr. Muhammed Fu'âd 'Abdülbâkî, (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-'Arabî, 1985), "er-Rıdâ", 14.

⁴⁹ İbn 'Âşûr, *Keşfu'l-muğattâ*, 270. İbn 'Abdiberr ve Bâcî de İbn 'Âşûr ile aynı görüştedir. Bk. Ebû 'Ömer Yûsuf b. 'Abdullah b. Muhammed b. 'Abdiberr en-Nemerî el-Endülüsî, *el-İstizkâr*, nşr. 'Abdulmu'tî Emîn Kal'acî, (Beyrut-Kahire: Dâru Kuteybe-Dâru'l-Va'y, 1993), 18/279; Ebu'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd b. Eyyûb el-Bâcî, *el-Müntekâ şerhu'l-Muvatta'*, nşr. Muhammed 'Abdülkadir 'Atâ', (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 6/19.

⁵⁰ Mâlik b. Enes, "el-'Ukûl", 9.

⁵¹ 'Alî b. Ahmed b. Sa'îd b. Hazm el-Endülüsî, *Cemheratu ensâbi'l-'Arab*, nşr. 'Abdüsselâm Muhammed Hârûn, (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1982), 284.

⁵² İbn 'Âşûr, *Keşfu'l-muğattâ*, 335-336.

İbn 'Âşûr, isimlerin dışında bazı yerler hakkında da bilgiler nakletmektedir. Mesela hadiste geçen "جَوَازُ مِصْرَ" ibaresi⁵³ ile kastedilenin neresi olduğunu açıklamıştır. Burası, ticaret yapan Müslümanların ve diğerlerinin deniz yoluyla karadan karaya geçtiği uzun olmayan bir yerdir. "جَوَازُ" ile kastedilen, Kızıldeniz'e ulaşan Nil nehrinde yer alan körfezlerden birisidir. Bu körfezde Mekke ve Medine'ye yük taşıyan gemiler bulunmaktadır. Burası Kahire'nin batısında yer alan Fustat şehrinin açıklarındaki Mısır körfezidir. Burası İslâm'dan önce de vardı.⁵⁴ Başka bir hadiste geçen "ثَبِيَّةُ الْوَدَاعِ" adlı yeri,⁵⁵ Hz. Peygamber'in Medine'den ayrılan insanlarla vedalaştığı yer olarak açıklamıştır.⁵⁶

Dolayısıyla İbn 'Âşûr'un şerh yöntemlerinden ikincisinin hadislerde geçen yer ve şahıs isimlerini şerh etmesi olduğu anlaşılmaktadır.

3. 3. Nüsha Farklılıklarından Kaynaklı Lafız İhtilaflarına İşaret Etmesi

İbn 'Âşûr, çalışmalarında bazı hadisler arasında olan nüsha farklılığından kaynaklı lafız ihtilaflarına değinmiştir. Bunun örnekleri, daha ziyade *el-Muvatta'*ı şerh ettiği *Keşfu'l-muğattâ*'da yer almaktadır. Bunun nedeni ise bilindiği üzere pek çok *el-Muvatta'* rivayetinin bulunması ve buna bağlı olarak da bunlardan bazılarının onun elinde bulunuyor olması muhtemeldir.

Birinci örnek şu hadistir: 'Osmân b. 'Affân'ın (r.a.) mevlası Humrân'dan nakledildiğine göre 'Osmân b. 'Affân, bir oturağın üstüne oturduğu sırada bir müezzin gelip ikinci namazının ezanını okumuştur. Bunun üzerine Hz. 'Osmân su isteyip abdest almış ve sonra şöyle demiştir: "Vallahi size bir hadis anlatacağım. Şayet Allah'ın kitabında olmasaydı, onu size haber vermezdim." (وَاللَّهِ لَأُحَدِّثَنَّكُمْ حَدِيثًا، لَوْلَا أَنَّهُ فِي) (كِتَابِ اللَّهِ مَا حَدَّثْتُكُمْوهُ. Ardından Hz. 'Osmân Rasûlullah'tan (s.a.v.) şöyle buyurduğunu işittiğini haber vermektedir: "Her kim güzelce abdest alır ve bu abdest ile namaz kılsa, o namaz ile kılacağı namaz arasındaki bütün günahları bağışlanır."⁵⁷ İbn 'Âşûr, hadisin devamında şöyle demektedir: "لَوْلَا أَنَّهُ فِي كِتَابِ اللَّهِ" ifadesini, hemzeli ve şeddeli olarak Mâlik b. Enes'ten Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî (öl. 234/849) ve İbn Bükeyr (öl. 231/846) rivayet etmektedir. Ebû Mus'ab ez-Zührî (öl. 242/857) ise "لَوْلَا آيَةٌ" şeklinde, medli hemze ve ya harfiyle Mâlik b. Enes'ten nakletmektedir. Müslim b. el-Haccâc rivayeti de böyledir.⁵⁸ 'Osmân b. 'Affân'ın bu hadisi iki kere rivayet etmesi, bir defasında "لَوْلَا آيَةٌ", diğerinde ise "لَوْلَا آيَةٌ" şeklinde rivayet etmesi de muhtemeldir. Ayrıca hadisi Humrân, 'Urve b. ez-Zübeyr'e bir keresinde "آيَةٌ", başka bir defasında "آيَةٌ" şeklinde nakletmiş de olabilir. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de "آيَةٌ"

⁵³ Mâlik b. Enes, "ez-Zekât", 20.

⁵⁴ İbn 'Âşûr, *Keşfu'l-muğattâ*, 151.

⁵⁵ Malik b. Enes, "el-Cihâd", 45.

⁵⁶ İbn 'Âşûr, *Keşfu'l-muğattâ*, 225.

⁵⁷ Mâlik b. Enes, "et-Tahâret", 29.

⁵⁸ Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, nşr. Muhammed Fu'âd 'Abdulbâkî, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), "et-Tahâret", 5.

rivayetinin yanlış olduğunu iddia etmektedir.⁵⁹ İbn 'Âşûr'a göre bu, bir hata ve sika râvîlere karşı bir saygısızlıktır. Şüphesiz bu hadis, *el-Muvatta'*daki mu'an'an hadislerdendir. Ancak bu hadisin râvîlerinin münâvele yoluyla kitaplardan naklettiklerinin zannedilmesi isabetli olmaz. Çünkü bu yol, selef imamlarının benimsediği bir durum değildir. Bundan daha tuhafı, İbn Hacer'in hatanın *el-Muvatta'* ve *Sahîh-i Müslim*'deki "فِي كِتَابِ اللَّهِ" ifadesinin ziyadesi sebebiyle olduğunu ileri sürmesidir. Bundan dolayı bazı râvîler, "آيَةً" lafzındaki ya (ي) harfini nun (ن) harfine dönüştürmüşlerdir.⁶⁰ Bunun anlamı şudur ki, *Sahîhu'l-Buhârî* râvîleri, bu hatadan sâlim kimselerdir. Çünkü onun hadisinde "فِي كِتَابِ اللَّهِ" lafzı zikredilmemiştir. İbn 'Âşûr ise bu konudaki kanaatini şöyle ifade etmektedir: Hemzeli ve ya'lı "فِي كِتَابِ اللَّهِ لَوْلَا آيَةً" rivayetinin, hemzeli ve nunlu "أَنَّه" rivayeti gibi yorumlanması gerekmektedir. Bu hadisin devamında bulunan Mâlik b. Enes'in "أَرَاهُ هَذِهِ الْآيَةَ" ifadesi de bunu geçersiz kılmamaktadır. Mâlik b. Enes'in her iki rivayetten "أَنَّه" olanını tercih etmesi, *el-Muvatta'*'ı telif ederken gösterdiği titizliğe işaret etmektedir.⁶¹

Bu konuda diğer örnek ise şudur: 'Abdurrahman b. 'Avf ve ez-Zübeyr b. 'Avvâm'ın Rasûlullah'a -bitten dolayı (يَعْنِي الْقَمَل)- şikâyetinde bulunmaları ve Hz. Peygamber'in de o ikisine ipek giymeleri için izin vermesi ile ilgili hadis örnek olarak verilebilir.⁶² İbn 'Âşûr, "يَعْنِي الْقَمَل" kısmının bu rivayette bu şekilde olduğunu, başka rivayetlerde ise "لِحِكَّةٍ كَانَتْ بِهِمَا" veya "مِنْ أَجْلِ حِكَّةٍ كَانَتْ بِهِمَا" şeklinde yer aldığı ifade edip kendi görüşünü şu şekilde açıklamaktadır: "Zahir olan şudur ki, "يَعْنِي الْقَمَل" rivayetinde vehim vardır. Çünkü ipek biti yok etmez. Ancak kaşıntı hastalığı, onlara göre kaşıntının tahriki bitin tahrikine benzer olduğu için bitle ifade edilmiş olabilir. Yani burada bilinen haşarat kastedilmemiştir."⁶³

İbn 'Âşûr'un üçüncü şerh yöntemi olarak nüsha farklılıklarından kaynaklı rivayetler arasındaki lafız farklılıklarına işaret etmesi söylenebilir. Bunun da hadislerin doğru bir şekilde anlaşılmasında ve yorumlanmasında önemli bir yeri olduğu malumdur.

3. 4. Hadisler Hakkında Dilbilgisi Yorumlarına Yer Vermesi

İbn 'Âşûr'un bazı hadisler hakkında dilbilgisi ile ilgili tahliller yaptığı görülmektedir. Bazı hadislerdeki kelimelerin i'râbı ve zamirlerin mercii, bazı kelimelerin harekesi ve doğru okunuşu, bazı dilbilgisi kuralları hakkında bilgi verir. Buna örnek olarak bazı hadisler şunlardır:

⁵⁹ Bu iddia, yukarıdaki dipnotta kullanılan Dâru'r-Reyyân baskısında yoktur. Ancak şu baskısında yer almaktadır: Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. 'Alî b. Hacer el-'Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, nşr. Muhammed Fu'âd 'Abdülbâkî-Muhibbüddîn el-Hatîb, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 1/261. Diğer baskı için bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/314.

⁶⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/261 (Ma'rife Baskısı). Ancak burada sadece Müslim'in *es-Sahîh*'inin adı geçmekte olup *el-Muvatta'* ifadesi yoktur.

⁶¹ İbn 'Âşûr, *Keşfu'l-muğattâ*, 84-85.

⁶² Buhârî, "el-Cihâd ve's-Siyer", 91.

⁶³ İbn 'Âşûr, *en-Nazaru'l-fasîh*, 92.

İlk örnek şu hadistir: مَا رُبِّي الشَّيْطَانُ يَوْمًا، هُوَ فِيهِ أَصْغَرُ وَلَا أُدْحَرُ وَلَا أَحْقَرُ وَلَا أُغِيْطُ مِنْهُ فِي يَوْمٍ " Bu hadisin manası şöyledir: "Şeytan arefe günü görüldüğünden daha küçük, daha hakir, daha zelil ve daha öfkeli hiçbir zaman görülmemiştir."⁶⁴ İbn 'Âşûr, bu hadisi şöyle değerlendirmektedir: Buradaki "رُبِّي" kelimesi, iki meful almakta olup "görmek" manasındadır. "الشَّيْطَانُ" nâib-u faildir. "هُوَ" munfasıl bir zamirdir. "أَصْغَرُ" ifadesi, "رُبِّي" fiilinin ikinci mefulüdür. Bundan sonra gelenler ise onun üzerine atfedilmiştir. "يَوْمًا" sözü, olumsuz anlamda olduğu için bütün günleri kapsadığına delalet etmektedir. "فيه" kelimesindeki mecrur zamir, bütün günler anlamındaki "يَوْمًا" ifadesine dönmektedir. Câr ve mecrur, "أَصْغَرُ وَأُدْحَرُ وَأَحْقَرُ وَأَغِيْطُ" kelimelerin hiçbirisiyle bu bağlamda uyuşmamaktadır. "يَوْمًا" kelimesi, nefiyden sonra kelimenin nekre ile genel mana ifade etmesi ve i'câzın hakkını yerine getirmesi için ona taalluk eden şeylerden önce gelmiştir. Müfred olduğu için bütün günleri ifade etmektedir. Ayrıca müfred olarak yer alan "فيه" kelimesindeki mecrur zamire dönmektedir. Böylece manası bütün günleri ifade etmektedir. Sonra "مِنْهُ" kelimesindeki zamir, şeytana dönmektedir. Buradaki "مِنْ" üstünlük içindir. Çünkü şeytan, başkalarına nazaran kendisini üstün görmektedir.⁶⁵

Diğer örnek ise kelimelerin harekelerini ve i'râbını ele aldığı şu hadistir: "وَفَضَلَ" "وَفَضَلَ" Manası şöyledir: "On üç vesk arttı: Yedi vesk acveden, altı vesk levn nevindendir."⁶⁶ İbn 'Âşûr, bütün nüshalarda altı ve yedi kelimelerinin mübteda olarak merfu olmalarına ve acve ile levn kelimelerinin haber olarak merfu olmalarına istinaden acve ve levn kelimelerinin harekelerinin merfu olarak sabit olduğunu ifade etmiştir. Buna göre maksat, temyiz olmaksızın haber vermektir. Sayılar, kendinden önceki mücmeli (on üç vesk) açıklamak yani küllî şeyden cüzî kısmı ayırt etmek için gelmiştir. Buna göre sayılar, daha geneli haber verdiği için mübtedadır. Bu kullanım, temyize göre nev'in ismini mansub etmekten daha evladır. Çünkü maksat, temyiz değil haber vermektir. Şayet "سَبْعَةَ عَجْوَةٍ وَسِتَّةَ لُونًا" şeklinde rivayet edilseydi acve ve levn kelimelerinin mansub olması, ayrıntılı olarak işaret ettiği haberin takdirine göre caiz olurdu. Bu takdirde "سَبْعَةَ مِنْهَا عَجْوَةٍ وَسِتَّةَ مِنْهَا لُونًا" şeklinde olurdu.⁶⁷

İbn 'Âşûr, bazı kelimelerin yanlış yazıldığına da işaret etmiştir. Mesela, "نَفَخَ" kelimesinin⁶⁸ noktasız "ح" ile olması gerektiğini⁶⁹; "الرِّبَاءُ" kelimesinin⁷⁰ ise "ب" şeklinde olduğunu ancak boğazdan çıkış noktalarının yakın olmasından dolayı "ب" harfinin "م" harfine dönüştüğünü ifade etmektedir.⁷¹

⁶⁴ Mâlik b. Enes, "el-Hac", 245.

⁶⁵ İbn 'Âşûr, *Keşfu'l-muğattâ*, 210-211.

⁶⁶ Buhârî, "es-Sulh", 13.

⁶⁷ İbn 'Âşûr, *en-Nazaru'l-fasîh*, 80.

⁶⁸ Mâlik b. Enes, "el-Hac", 249.

⁶⁹ İbn 'Âşûr, *Keşfu'l-muğattâ*, 211.

⁷⁰ Mâlik b. Enes, "el-Buyû", 35.

⁷¹ İbn 'Âşûr, *Keşfu'l-muğattâ*, 286.

Bu örneklerde görüldüğü gibi İbn 'Âşûr, bazı hadislerde gramer ve kelime tahlilleri yapmıştır. Bu da onun şerh yönteminin dördüncü vechidir. Bunun da hadislerin doğru anlaşılmasına yardımcı olduğu söylenebilir. Çünkü hadisin i'râbını ve zamirlerin dönüş merciini bilmek, hadise doğru mana vermek açısından önemlidir.

3. 5. Kitap ve Bâb Başlıklarını Şerh Etmesi

Şerh kitaplarında hadislerden önce yer alan kitap ve onun alt kısımları olan bâb başlıkları hakkında çeşitli yorumlar ve değerlendirmeler yapılmıştır. İbn 'Âşûr da yazdığı şerhlerde bazı kitap ve bâb başlıklarını açıklamıştır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, o sadece *Keşfu'l-muğattâ*'da İslâm dininin esasları olan namaz, hac, zekât, taharet ve oruçla ilgili kitap başlıklarını açıklamıştır.⁷² Bâb başlıklarına gelince, her iki eserde de bunun pek çok örneğini bulabilmek mümkündür. Bazılarını çok uzun açıklarken; bazıları hakkında ise sadece birkaç cümle ile yetinmiştir. Bunlardan bazı örnekler şu şekildedir:

Birinci örnek, *"Din, Allah'a, Rasûl'üne, Müslümanların idarecilerine ve herkese karşı nasihattir."* bâbıdır.⁷³ İbn 'Âşûr, Buhârî'nin bu hadisi bâb başlığı yapmasının nedenini şöyle açıklamaktadır: Buhârî, bu sözü Hz. Peygamber'e nispet etmiş fakat hadis olarak tespit edememiştir. Çünkü bu, Buhârî'nin şartlarına uygun değildir. Zahir olan şudur ki, bu hadisin Hz. Peygamber'e nispeti kesin değildir. Buhârî de bu hadisi bâb başlığı yapmıştır. Sonra bu hadisi şartlarına uygun bir senedle bulabilmek için aramaya devam etmiş ancak elde edememiştir. Bu yüzden de *el-Câmi'i*'de böylece kalmıştır.⁷⁴

İkinci örnek ise *el-Muvatta'*da yer alan orta namaz bâbıdır. Allah âyette şöyle buyurmaktadır: *"Namazlara ve orta namaza devam edin."*⁷⁵ Rasûlullah'ın (s.a.v.) hayatı boyunca bu âyeti okuyan ve dinleyen Müslümanlar olmuştur. Ancak hiç kimse bu âyetteki orta namazdan ne kastedildiğini açıklamamıştır. Onların orta namazın ne olduğunu belirlemek amacıyla soru sormaktan kaçınmalarının nedeni, ondan ne kastedildiği biliyor olmalarıydı. Bu sıfat, ya beş vakit namazdan birisi için daha çok kullanılıyordu ya da namazlardan biri diğerlerinden daha fazla ve daha öncelikli gerçekleşiyordu. Bundan dolayı Müslümanlar, bu namazdan kastedilenin ne olduğunu araştırmaya önem vermemiştir. Çünkü onlar, ister vacip isterse mubah olsun, kendilerine emredilen her şeyi yerine getiriyorlardı. Bu yüzden onlar, bir ibadetten kastedilenin vacip mi yoksa mendub mu olduğuna çok önem vermiyorlardı. Onlar, âyetleri öğreniyor, dinliyor ve başlangıçta ne kastedildiğini anlıyorlardı. Çünkü onlar, Rasûlullah'ın (s.a.v.) ashâbıydı. Sonraki dönemlerde âyetleri öğrenenlerin çoğu vefat etmiş ve sahâbe asrının sonunda orta namazın ne olduğunu araştırmaya başlamışlardır. Onların yolundan giden halefleri, bize orta namazın sabah namazı olduğunu nakletmiştir. Mâlik b. Enes, Hz. 'Alî'den ve 'Abdullah b. 'Abbâs'tan onun

⁷² Bunlar için bk. İbn 'Âşûr, *Keşfu'l-muğattâ*, 59-60, 71-74, 145-146, 161-162, 189-191.

⁷³ Buhârî, "el-İmân", 42.

⁷⁴ İbn 'Âşûr, *en-Nazaru'l-fasîh*, 10.

⁷⁵ el-Bakara, 2/238.

sabah namazı olduğunu rivayet etmiştir.⁷⁶ Diğerleri bunu Übeyy b. Ka'b, Enes b. Mâlik ve Câbir b. 'Abdullah'ın sözü olarak nakletmiştir. Sahâbeden bunun ikinci namazı olduğunu kabul edenler de vardır. Bu âyeti dinleyenlerden bazılarının anlayışının bu yönde olmasına engel bir durum yoktur. Onlar, ictihadlarında orta vasfını temel almışlardır. Nitekim Zeyd b. Sâbit'ten bunun öğle namazı olduğu da nakledilmiştir.⁷⁷ Fakat büyük bir çoğunluk, orta namazın ikinci vakti olduğunu benimsemiştir. Hz. 'Â'îşe ve Hafsa'nın Rasûlullah'tan " *وَالصَّلَاةَ الْوُسْطَىٰ وَصَلَاةَ الْعَصْرِ* " sözünü⁷⁸ bu şekilde okumaları, açık bir şekilde orta namazın ikinci vakti olmadığına delalet etmektedir. Bu, orta namaz hakkında söylenenlere şâz bir şekilde 'Â'îşe ve Hafsa'nın sabah namazı olarak anladıklarını haber vermektedir.⁷⁹

İbn 'Âşûr, orta namazın ne olduğu hakkındaki çeşitli görüşleri naklettikten sonra kendi görüşünü söyler: "Biz de bu konuyu araştırdığımızda sabah namazı gibi pek çok insanın devam etmesini teşvik etmeye uygun olan başka bir namaz bulamadık. Çünkü sabah namazı, kaçırılması mümkün olan bir namazdır. O, uykuyu takip eden vakittir. Zira hadiste şöyle buyrulmaktadır: *"Şeytan insanın başına düğüm atar ve şöyle der: Senin daha uzun bir gecen var, yat."*⁸⁰ Şüphesiz Allah Te'âlâ, bu vaktin faziletine şu âyette işaret etmiştir: *"Bir de sabah namazını kıl. Çünkü sabah namazı şahitlidir."*⁸¹ Sonra namaz vakitlerinden sabah namazı dışında başkasına dikkat çekmemiştir. Başka bir âyette ise şöyle buyrulmaktadır: *"Güneşin zevalinden gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namaz kıl."*⁸² Şöyle denmemiştir: *"Güneşin zevalinden fecre kadar (belli vakitlerde) namaz kıl."* Bilakis *"Güneşin zevalinden gecenin karanlığına kadar..."* âyeti dört vakti birleştirmiştir. Sonra fecir vakti tek kalmıştır. Çünkü onunla ya fecir vakti ya da fecri takip eden vakit kastedilmiştir.⁸³ Bunlara dayanarak İbn 'Âşûr'a göre orta namazın sabah namazı olduğu görülmektedir.

Dolayısıyla İbn 'Âşûr'un şerh yönteminin beşinci özelliği, kitap ve bâb başlıklarını şerh etmesidir. Bâb başlıklarından ne kastedildiğini anlamak, onun altında zikredilen hadisleri yorumlamak ve hadis ile bâb arasında uyum olup olmadığını görmek açısından önemlidir.

3. 6. Bir Hadisin Tamamını Şerh Etmesi

İbn 'Âşûr'un hadislerin tamamını açıkladığı durumlar da olmuştur. Bunu yaparken de garîb kelimeleri açıklarken takip ettiği yöntemi uygulamıştır. Yani bazı

⁷⁶ Mâlik b. Enes, "Salâtü'l-Cema'ât", 28.

⁷⁷ Mâlik b. Enes, "Salâtü'l-Cema'ât", 27.

⁷⁸ Mâlik b. Enes, "Salâtü'l-Cema'ât", 25, 26.

⁷⁹ İbn 'Âşûr, *Keşfu'l-muğattâ*, 112-113.

⁸⁰ Buhârî, "et-Teheccüd", 12.

⁸¹ el-İsrâ', 17/78.

⁸² el-İsrâ', 17/78.

⁸³ İbn 'Âşûr, *Keşfu'l-muğattâ*, 113-114. Orta namaz hakkında İbn 'Âşûr'un benzer açıklamaları için bk. Muhammed et-Tâhir b. 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, (Beyrut: Mü'essesetü't-Târîh, ts.), 2/445-447.

hadisleri herhangi bir şeyle istişhad etmeden açıklarken; bazılarını da âyet, hadis ve Arap şiirleriyle istişhad ederek şerh etmiştir. Bunlardan bazı örnekler şöyledir:

Birinci örnek, Hz. Peygamber'e en zor ve en kolay gelen vahiy çeşitleri hakkındaki hadistir. Buhârî'de nakledilen hadis şöyledir: el-Hâris b. Hişâm, Hz. Peygamber'e "Vahiy sana nasıl gelirdi?" diye sormakta, Hz. Peygamber ise şöyle cevap vermektedir: "Bazen vahiy bana çingirak sesi gibi gelirdi. Bana en ağır geleni budur. Bu hâl benden gider gitmez, meleğin söylemiş olduğu şeyleri ezberlemiş olurum. Bazen de melek bana insan şeklinde gelir, benimle konuşur ve söylemiş olduğu şeyleri ezberlemiş olurum."⁸⁴

İbn 'Âşûr, bu konuda şöyle demektedir: "Vahyin en ağır ve en kolay hali arasındaki farklılığı açıklayan birisini görmedim.⁸⁵ Hadiste ilk inen vahyi Cebrâ'il'in Hz. Peygamber'e Hıra mağarasında getirdiği, ona vahiyden okuduğu ve Hz. Peygamber'i üç kez sıktığı, sonra tekrar oku dediğinde Hz. Peygamber'in onu okuduğu sabit olmuştur.⁸⁶ Bu yüzden başlangıç hâlinin, vahyin Hz. Peygamber'e geldiği en ağır hâl olması daha uygundur. Fakat bu şiddetli hâl, vahye alışkanlığın az olmasından dolayı değildir. Bu yüzden iki hâlden en şiddetlisi, el-En'am sûresi gibi bir sûrenin tamamının inmesi veya herhangi bir sûrenin büyük bir kısmının nazil olması gibi uzun bir süre Kur'ân'ın Hz. Peygamber'e vahyedildiği zamandır. Bu yüzden Allah, vahyin indiği esnada Cebrâ'il Hz. Peygamber'in kalbiyle temas ettiği için bu durumu şiddetli bir hâl kılmıştır. Çünkü Kur'ân ancak melek aracılığıyla inmektedir. Allah Te'âlâ şöyle buyurmaktadır: "Uyarıcılardan olasin diye Rûhu'l-Emîn (Cebrâ'il) senin kalbine indirmiştir."⁸⁷ Böylece "فَيَقْضِمُ عَلَيَّ وَقَدْ وَعَيْتُ عَنْهُ مَا قَالَ" ile "فَيَكْلِمُنِي فَأَعِي مَا يَقُولُ" ifadeleri arasındaki ihtilafın nedeni belli olmaktadır. İlk cümlede hâl cümlesi (قَدْ) harfiyle birleşerek gelmiştir. Bu da ikinci cümlenin aksine ezberlemenin garabetini ve zorluğunu bildirmektedir. "وَهُوَ أَشَدُّ عَلَيَّ" ifadesine gelince, vahiy meleğinin bir insan suretinden soyutlandığı için bu, en şiddetli hâldir. Çünkü vahyin temessül ve konuşma şeklinde iletilmesi, vahiy âlemiyle rûhânî ittisal için daha uygundur. Bu, meânî âlimlerinin soyut olanın somut olana benzetilmesindeki faydayı zikrettikleri gibi nefislerin alışkın olduğu yakın bir hâldir.⁸⁸ İbn 'Âşûr, Hz. Peygamber'e gelen vahyin

⁸⁴ Buhârî, "Bed'u'l-Vahiy", 1.

⁸⁵ Bu konu ile ilgili bazı şerhlere bakıldığında durum İbn 'Âşûr'un dediği gibidir. Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/25-30; 'Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 1/72-88; Ahmed b. İsmâ'il b. 'Osmân b. Muhammed el-Gûrânî, *el-Kevserü'l-cârî ilâ riyâdi Ehâdîsi'l-Buhârî*, nşr. Ahmed İzze 'Înaye, (Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turâsil'l-Arabî, 2008), 1/35-37; Sirâcüddîn Ebû Hafs 'Ömer b. 'Alî b. Ahmed el-Ensârî İbnü'l-Mulakkîn, *et-Tavdîh li-şerhi'l-Câmi'i's-Sahîh*, nşr. Hâlid er-Rabbât-Cum'a Fethî, (Katar: Vizâratu'l-Evkâf ve's-Şu'ûnu'l-İslâmiyye, 2008), 2/203-232; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhâc şerhu Sahîh-i Müslim b. el-Haccâc*, nşr. Muhammed Mahmûd 'Abdülatîf, (Mısır: el-Matba'atu'l-Mısriyye, 1929-1930), 15/88-89; İbn 'Abdiberr, *el-İstizkâr*, 8/59-68.

⁸⁶ Buhârî, "Bed'u'l-Vahiy", 1.

⁸⁷ eş-Şu'arâ, 26/193.

⁸⁸ İbn 'Âşûr, *en-Nazaru'l-fasîh*, 5.

zorluğunun ve kolaylığının, vahiyden gelen miktarın çok veya az olmasına ve bununla ştiğalinin ne kadar uzun sürdüğüne bağlı olduğunu belirtmiştir.

İkinci örnek, Hz. 'Â'îşe'den nakledilen şu hadistir: O, "Hz. Peygamber'e şöyle demektedir: "Yâ Rasûlallah! Benim iki komşum var. (Hediye vermek istediğimde) Bunlardan hangisine daha önce hediye vermek gerekir?" Hz. Peygamber bu soruya şöyle karşılık vermektedir: "*Kapısı sana daha yakın olan komşuna vermelisin.*"⁸⁹ İbn 'Âşûr, Hz. 'Â'îşe'nin "Benim iki komşum var." sözünün varsayım olduğunu ve burada bir şey hakkında fetva soranların lafızlarına benzer şeyler takdir edildiğini belirtmektedir. Çünkü Hz. 'Â'îşe'nin iki komşusu yoktur. Onun evi, Hz. Peygamber'in diğer eşlerinin evlerinin ortasındadır. Bu ise komşuluk sayılmaz. Bu yüzden "iki komşu (جَارِيَان)" olarak zikretmiş, "komşular (جِيرَان)" dememiştir. Buradaki maksat, hangisinin daha faziletli olduğunu açıklamaktır. Rasûlullah'ın cevabı da Hz. 'Â'îşe'nin sorusuna uygun bir şekilde gelmiştir. İbn 'Âşûr, buradaki iki komşunun Hz. Peygamber'in eşlerinin evlerinin dışındaki Mekke sokaklarında olan kimselerin olmasının da muhtemel olduğunu ancak "جَارِيَان" ifadesindeki tesniyenin sadece bir faraziye olduğunu ifade etmektedir.⁹⁰

İbn 'Âşûr, garîb kelimelerde olduğu gibi hadisleri şerh ederken onları âyet, hadis ve şiirlerle de açıklamıştır. Hadisleri âyetle açıklamasına Mus'ab b. Sa'd'ın Hz. Peygamber'den naklettiği "*Sizler ancak içinizdeki zayıflar sayesinde Allah'tan yardım görüyor ve rızka kavuşuyorsunuz.*" hadisi⁹¹; bazı hadisleri yine hadislere dayanarak açıklamasına⁹² sadaka vermek hakkında olan Hârise b. Vehb'den nakledilen Hz. Peygamber'in "*Sadaka veriniz. Çünkü size öyle bir zaman gelecek ki, kişi o sırada sadakasıyla yürür de onu kabul edecek bir kimse bulamaz. Kendisine sadaka verilmek istenen kişi şöyle der: Bu sadakayı dün getirseydin, kabul ederdim. Fakat bugün benim bu sadakaya ihtiyacım yoktur.*" buyurduğu hadis⁹³ ile hadisleri şerh ederken Arap şiirleriyle de istişhadda bulunduğu duruma örnek olarak "*Muhacirler Medine'ye geldiklerinde Ensâr Muhacirlerden daha çok idi. Bir müddet sonra Muhacirler çoğaldı.*" hadisi zikredilebilir.⁹⁴

İbn 'Âşûr'un şerh yönteminden biri de hadislerin tamamını şerh ederken onlardan ne kastedildiğini açıklamaktır. Bunu yaparken âyet, hadis ve şiirle istişhadda bulunduğu gibi bunlara dayanmadan şerh ettiği hadisler de olmuştur.

⁸⁹ Buhârî, "eş-Şuf'a", 3.

⁹⁰ İbn 'Âşûr, *en-Nazaru'l-fasîh*, 61.

⁹¹ İbn 'Âşûr, *en-Nazaru'l-fasîh*, 90.

⁹² Hadislerin hadislerle anlaşılması hakkında geniş bilgi için bk. Abdurrahman Ece, "Hadislerin Hadislerle Anlaşılması", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/34 (2018/2): 163-190.

⁹³ İbn 'Âşûr, *en-Nazaru'l-fasîh*, 39-40.

⁹⁴ İbn 'Âşûr, *en-Nazaru'l-fasîh*, 189.

3. 7. Hadiste Geçen Temsilleri Açıklaması

İbn 'Âşûr, bazı hadislerde temsili anlatım olduğunu belirtmiş, onlardan kastedilenin ne olduğunu açıklamaya çalışmıştır.⁹⁵ Mesela, sütün ilimle temsil edilmesi ile ilgili hadis böyledir: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: *“Uykuda iken bana bir kadeh süt getirdiler. O kadar çok içtim ki, sütün tırnaklarımdan sızdığını gördüm. Sonra kalanını 'Ömer b. el-Hattâb'a verdim.”* Oradakiler *“Yâ Rasûlallah! Bunu ne ile yorumladın?”* dediler. Hz. Peygamber şöyle karşılık verdi: *“İlim ile.”*⁹⁶ İbn 'Âşûr, hadisi şöyle yorumlamaktadır: Hz. Peygamber'in hadisteki *“Hatta sütün tırnaklarımdan sızdığını gördüm.”* ifadesi, rüyada bir görüntüdür. Çünkü rüyada insan için uyanık hâldeyken sıradan olmayan eşyalar temessül eder. Bu rüya, manevî bir durumun temessül ettiği vahiydir. Çünkü süte kanmak, hissî bir durumdur. Yani Hz. Peygamber, süte kandiğini, onun vücudundan ve derisinin altından gittiğini hatta bütün vücudunun dolduğunu ve sütün tırnaklarından taşıdığını hissetmiştir. Tırnaklar, bedenın uçlarıdır. Buradaki *“Tırnaklarımdan sızdı.”* sözü, Arap dilinde bilindik bir istiâre kullanımını değildir. Çünkü süte kanma, bedenden çıkan ve deriden ya da parmaklardan onun sızmasına şahit olunan bir durum değildir. Süte kandiğinin tesirinin tırnaklardan çıkması, bedenın dolduğunu gösteren manevî bir işarettir. Çünkü vücutta daha fazla süte kanma ihtiyacı olan bir yer kalmamıştır. Bu, genellikle Hz. Peygamber'in zatının ilimle alakasına bir simgedir. Bu rüyanın ince hususlarından biri de uykuda ilmin sütle temessül edilmesidir. Çünkü süt, bedenın latif bir gıdasıdır. Aynı şekilde ilim de aklın latif bir gıdasıdır. Şüphesiz süt, insanın fitratında olan bir içecektir. Hz. Peygamber'e getirilen ilim ise din ilmi ve onun âdabıdır. Nitekim âyette şöyle buyrulmaktadır: *“Allah'ın insanlar üzerinde yarattığı fitrata sınıksız tutun.”*⁹⁷ Süt içenin gıda alması gibi 'Ömer b. el-Hattâb da Hz. Peygamber'in sohbetinden şer'at ilmini ve bu ilmin âdabını kazanmıştır. İbn 'Âşûr, hadisle ilgili yorumundan sonra *es-Sahîhayn* şârihlerinin⁹⁸ bu hadisi hakkıyla açıklayamadıklarını da ifade etmektedir.⁹⁹

Diğer bir örnek ise hadiste geçen, eşinin vefat etmesine üzülen âlim bir adama İsrâ'îl oğullarından bir kadının şu sözüdür: *“Ben komşularımdan bir süs eşyası*

⁹⁵ Bu konuda geniş bilgi için bk. Adem Dölek, *Edebî Açından Hadislerde Teşbîh ve Temsiller*, Erzurum: Ekev Yayınevi, 2001.

⁹⁶ Buhârî, “el-İlim”, 22.

⁹⁷ er-Rûm, 30/30.

⁹⁸ İbn 'Âşûr, bunların İbn Hacer, Kastallânî, Zekeriyâ (el-Ensârî?), Gûrânî, 'Aynî, Kâdî 'Iyâz, Nevevî, Übbî olduğunu söyler. Bk. İbn 'Âşûr, *en-Nazaru'l-fasîh*, 12, 1. dipnot. Bu âlimlerin hadisle ilgili şerhi için bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/216-217; 'Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 2/128-131; Gûrânî, *el-Kevserü'l-cârî*, 1/199-200; el-Kâdî Ebu'l-Fadl 'Iyâz b. Mûsâ b. 'Iyâz el-Yahsubî es-Sebtî, *İkmâlu'l-mu'lim bi-fevâ'idü Müslim*, nşr. Yahyâ İsmâ'îl, (Mansura: Dâru'l-Vefâ', 1998), 7/395; Nevevî, *el-Minhâc*, 15/159-160; Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Hatîb el-Kastallânî, *İrşâdü's-sârî ilâ şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Müslim'in *es-Sahîh'i* ve Nevevî'nin *el-Minhâc'ı* ile birlikte), (Bulak: el-Matba'atu'l-Kübrâ, 1323/1905), 1/181-182; Ebû 'Abdullah Muhammed b. Hilfe el-Übbî, *İkmâlu'ikmâli'l-mu'lim* (Müslim'in *es-Sahîh'i* ve Yûsuf es-Senûsî'nin *Mükemmîlu'ikmâli'l-ikmâl'i* ile birlikte), (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 6/200-201.

⁹⁹ İbn 'Âşûr, *en-Nazaru'l-fasîh*, 11-12.

almıştım. Bunu bazen giyer bazen de ödünç olarak başkalarına verirdim.”¹⁰⁰ İbn ‘Âşûr, kadının bu sözlerinin gerçek olmadığını ifade etmektedir. Fakat kadın, bunları nasihat ederken darb-ı mesel için getirmiştir. Bunu insanların Allah’ın nimetlerinden ödünç olarak faydalandıkları şeylere benzetmiştir. Kadının haber verdiği şeyler vuku bulmuş değildir. Fakat yalan da sayılmaz. Çünkü buradaki maksat, kelamın sonunda belli olduğu gibi darb-ı meseldir. Kadın yalan söylemek istememiştir. Bu, güzel bir nasihattir.¹⁰¹

Bu örnekler, bazı hadislerde temsiller olduğunu bizlere göstermektedir. İbn ‘Âşûr da hadislerde geçen temsiller ile ne kastedildiğini açıklamaya çalışmıştır. Hadislerdeki temsilleri anlamak önemli bir husustur. Çünkü bunları gerçekmiş gibi yorumlamak, hadisin yanlış yorumlanmasına, mananın olması gerekenden başka bir manaya hamledilmesine neden olmaktadır.

3. 8. Müşkil Hadisleri Şerh Etmesi

İbn ‘Âşûr’un hadis şerhlerinde üzerinde durduğu konulardan biri de müşkil olarak gördüğü hadisleri şerh etmek olmuştur.¹⁰²

Birinci örnek, humusun (ganimetin beşte birinin) imandan olduğunu ifade eden hadistir. ‘Abdü’l-Kays heyetinin rivayet ettiği hadis şöyledir: “Bize bir ölçü emret de biz de arkamızdan gelenlere haber verelim ve onunla cennete girelim.” Bunun üzerine Hz. Peygamber’e içecekler hakkında sordular. Hz. Peygamber, onlara dört şeyi emretmiş ve dört şeyi yasaklamıştır. “Onlara Allah’ın birliğine iman etmeyi emretti ve şöyle dedi: Allah’ın birliğine iman etmenin ne olduğunu biliyor musunuz?” Onlar da “Allah ve Rasûl’ü daha iyi bilir” dediler. Hz. Peygamber şöyle cevap vermektedir: “Allah’tan başka ilah olmadığına ve Hz. Muhammed’in Allah’ın Rasûl’ü olduğuna şahadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Ramazan orucunu tutmak ve ganimetin beşte birini almaktır. Onlara dört şeyi de yasaklamıştır: Hantem, dubbâ, nakîr ve müzeffet...”¹⁰³

İbn ‘Âşûr, bu hadiste iki müşkil olduğunu ifade etmekte ve bunları çözmeye çalışmaktadır:

Birincisi, bu hadiste Hz. Peygamber’in onlara dört şeyi emrettiği zikredilmekte ancak emredilenler sayıldığında beş şey olduğu görülmektedir.

İkincisi ise nehyedilenler arasında sadece nebiz yapılması yasaklanan kapların zikredilmesidir.

¹⁰⁰ Mâlik b. Enes, “el-Cenâ’iz”, 43.

¹⁰¹ İbn ‘Âşûr, *Keşfu’l-muğattâ*, 139.

¹⁰² Müşkil hadis, anlaşılması ve açıklanması güç bir durum, bir ifade içeren hadistir. Bk. Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 225. Müşkil hadisleri yorumlama ilkeleri hakkında bilgi için bk. Abdurrahman Ece, “Müşkil ve Müteşâbih Hadisleri Yorumlama İlkeleri: İbn Fûrek Örneği”, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 10/2 (Mayıs 2018): 548-577.

¹⁰³ Buhârî, “el-İmân”, 40.

Birinci müşkili gidermek şu şekildedir: Bu kavim iman etmiştir. Böylece onlar için iman hâsıl olmuştur. Onlara iman etmek emredilmemiştir. Bu emirler, henüz iman etmeyip onların arkasından gelen kimseler içindir. Emredilen şeyler, imanın dışındaki hususlardır. Çünkü bu hususlar, muhataplarının ve diğerlerinin uymasının ortak olduğu şeylerdir. Bunlar ise namaz, oruç, zekât ve ganimetin beşte birini almak gibi insanların yerine getirmede gevşeklik gösterdiği amellerdir. Hadisin imanla başlaması, onun ehemmiyetinden dolayıdır. Çünkü ameller, Allah'ın "O köle azat etmektir."¹⁰⁴ âyetinden sonra "Sonra da iman edenlerden oldu..."¹⁰⁵ âyetinde olduğu gibi imanın alt bölümleridir.¹⁰⁶ Ancak burada dikkat çekilmesi gereken bir husus vardır ki, o da şudur: Hadiste İslâm dininin temel şartlarından olan zekât ve hacdan bahsedilmemiştir. Aslında İbn 'Âşûr'un buna değinmemesi başka bir müşkil durumu ortaya çıkarmaktadır.

İkinci müşkilin çözümü olarak ise rivayette nakledilen "Hz. Peygamber'e içeceklerden sordular." sorusuna cevap olduğu söylenebilir. Hadiste emredilen dört şeye karşılık nehyedilenlerin de dört şeyle sınırlandırılmasındaki incelik, kelamdaki eşleştirmeden hafızanın onu ezberlenmesini kolaylaştırmak içindir.¹⁰⁷

İkinci örnek, az bir amele karşılık günahların affedilmesi ile ilgili hadistir. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: "Bir adam yolda yürürken dikenli bir dal bulup onu alıp kenara attı. Bunun üzerine Allah onu mükâfatlandırdı ve günahlarını affetti."¹⁰⁸ İbn 'Âşûr, bu hadiste müşkil bir durum olduğunu ifade etmektedir. Çünkü ona göre az bir amele karşılık onun mükâfatı nasıl bütün günahlarının affedilmesi olur? *el-Müntekâ*¹⁰⁹ ve *el-Kabes*'te¹¹⁰ buna çeşitli cevaplar verilmiştir. İbn 'Âşûr, bu cevaplarda iki muhtemel şey gördüğünü ifade etmektedir: Birincisi, "Onun günahları bağışlanır." sözü, günahlarından bir kısmının affedildiği anlamına gelir. Çünkü hadiste bütün günahlarının affedildiği açıklanmamıştır. İkinci ihtimal ise bütün günahların bağışlanmış olmasıdır. Bu mükâfat, bu adama has olabilir. Zira o, halis bir niyet ve temiz bir nefisle bir amel yapmaya niyet etmiş, Allah rızasını isteyerek hayır yapmaya gayret göstermiştir. Bu durum, kişinin nefsinde hayrın kökleştigiğine delalet etmektedir. Buna göre kötülüklerle kuşatılmış birisi, bu ameli yapmaz. O, ilim sahibi bir kimsedir. İnsanların selamette olmasını istemektedir. İnsanların esenlik içinde olmasını engelleyen ve onlara eziyet eden şeylerin boyutunu küçümsememiştir. Bu yüzden hüsn-i niyeti için bütün günahlarının bağışlanması caizdir. Bunun bir benzeri de şu hadistir: *Zina yapan bir kadının susuzluktan zor nefes alan bir köpeği görmesi üzerine terliğini çıkarıp kuyuya girmesi, sonra terliğini suyla doldurup köpeği sulaması,*

¹⁰⁴ el-Beled, 90/13.

¹⁰⁵ el-Beled, 90/17.

¹⁰⁶ İbn 'Âşûr, *en-Nazaru'l-fasîh*, 10.

¹⁰⁷ İbn 'Âşûr, *en-Nazaru'l-fasîh*, 10.

¹⁰⁸ Mâlik b. Enes, "Salâtü'l-Cema'ât", 6.

¹⁰⁹ Bu çalışmada kullanılan baskıda bu hadis hakkında herhangi bir cevap bulunmamaktadır. Bk. Bâcî, *el-Müntekâ*, 2/194.

¹¹⁰ Ebû Bekir Muhammed b. 'Abdullah b. el-'Arabî el-Me'âfirî, *el-Kabes fî şerhi'l-Muvatta'*, nşr. Muhammed 'Abdullah Veled Kerîm, (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1992), 1/308.

akabinde de bu amelden dolayı Allah'ın onu mükâfatlandırması ve günahlarını bağışlamasıdır.¹¹¹

Bu örneklerde görüldüğü gibi hadislerdeki müşkil olan hususların açıklanması, onların doğru bir şekilde anlaşılması için önemlidir. Nitekim İbn 'Âşûr da kendine göre hadislerde müşkil olan durumları şerh etmeye çalışmıştır.

3. 9. Hadisten Fikhî Hükümler Çıkarması

İbn 'Âşûr, bazı hadislerden fikhî hükümler de çıkarmıştır. Mesela, namazda elleri kaldırmak konusu ile ilgili hadis böyledir. Bu konuda 'Abdullah b. 'Ömer'den şu hadis nakledilmiştir: "Rasûlullah (s.a.v.), namaza başladığında ellerini omuz hizalarına kadar kaldırdı. Rükû'dan başını kaldırdığında aynı şekilde ellerini kaldırdı. Sonra سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْد dedi. Secdede ise bunu yapmadı."¹¹² İbn 'Âşûr, namazda elleri kaldırmakla ilgili şunları söyler: Namazda elleri omuzların hizasına kadar kaldırmak, namaz kılanın "الله أكبر" sözüne uygun olarak Allah'ı tazim etmenin izharıyla kastedilen ameldir. Elleri kaldırmak, boyun eğmenin ve itaat etmenin alametidir. Eller, kılıç, mızrak ve ok gibi savaş aletlerini tutmaktadır. Bir adam teslim olduğunda silahını atar, ellerini kaldırır ve ona şöyle denilir: "Elindekini at, silahını bırak." Bunun gibi iftitah tekbiri de günahları ve sırf dünya işlerini geriye bırakmak ve Allah'a ibadete yönelmek, kıyamda ise ona münâcât etmektir. Rükûdaki ve secdedeki tekbirlere gelince, buralarda elleri kaldırmak yoktur. Çünkü secde eden ve oturan bir kimse, kıyamda elleri kaldırmaktan daha zahir bir itaat halindedir. Rükûdan kalkarken elleri kaldırmakta ise iki kusur vardır. Çünkü rükûdan kalkmak sabittir. Eğer sadece bununla yetinirse rükûdan kalkarken onu yapmak gerekir. Elleri kaldırmamak daha uygundur. Eğer araştırırsan kıyamda ellerin kaldırılmasını uygun bulursun. Rükûda ellerin kaldırılmasının ispatında *el-Muvatta'*daki rivayetler birbiriyle ihtilaflıdır. Buna göre İmam Mâlik, ihram tekbirleri hariç elleri kaldırmanın müstehab olmadığını kabul etmiştir. İbnü'l-Kâsım da ondan böyle rivayet eder. İbn 'Âşûr, namazın başında, rükû ve secdede elleri kaldırmak hakkında yaptığı bu değerlendirmelerden sonra kendi görüşünü açıklamaktadır: Öyle zannediyorum ki, elleri kaldırmak, namazın erkânından ve müekked sünnetlerinden değildir. Elleri kaldırmanın sünnet olduğundaki ihtilafın derecesi, onu terk etmeyi gerektirmektedir. Çünkü onun müstehab olması ile namazda fazladan bir amel oluşu arasında bir kesinlik yoktur. Bu yüzden namazda ziyade bir amelden sakınmak yönündeki görüş kabul edilir. Elleri kaldırmak çok önemli bir durum değildir.¹¹³ Bu örnekte olduğu gibi İbn 'Âşûr, hadislerden fikhî hükümler de çıkarmaktadır.

SONUÇ

Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirleri olan hadisler, İslâm dininin doğru bir şekilde yaşanması noktasında son derece önemlidir. Bu nedenle hicrî ilk asırlardan

¹¹¹ İbn 'Âşûr, *Keşfu'l-muğattâ*, 111-112. Hadisin kaynağı için bk. Buhârî, "Bed'u'l-Halk", 17; Müslim, "es-Selâm", 154.

¹¹² Mâlik b. Enes, "es-Salât", 16.

¹¹³ İbn 'Âşûr, *Keşfu'l-muğattâ*, 94.

İtibaren hadislerin nakledilmesi ve doğru bir şekilde anlaşılması noktasında önemli çabalar olmuştur. Bu konuda günümüzde bu çalışmalara devam edenlerden birisi de Muhammed et-Tâhir b. 'Aşûr'dur.

Günümüze yakın bir zamanda yaşayan ve İslâm dünyasının önde gelen âlimlerinden biri olan İbn 'Âşûr, 1879-1973 yılları arasında yaşamıştır. Neredeyse hayatının tamamını siyâsî, ekonomik ve sosyal açıdan çok kötü olduğu bir dönemde Tunus'ta geçirmiştir. Hem anne hem de baba yönünden köklü bir aileye sahip olan İbn 'Âşûr, çocukluğundan itibaren oldukça iyi bir eğitim almıştır. Zeytûne Üniversitesi'nde yedi yıl öğrenim görmüş, buradan üstün bir başarı ile mezun olmuştur. Ardından aynı üniversitede hocalık yapmaya başlamış, daha sonraki yıllarda Zeytûne Üniversitesi'ne rektör olarak atanmıştır. İbn 'Âşûr, bunların yanı sıra daha pek çok görevde bulunmuş, Şeyhü'l-İslâmlık gibi önemli makamlara tayin edilmiştir.

İbn 'Âşûr hem yaşadığı dönemdeki ülkenin bulunduğu konuma hem de idârî birçok görevde bulunmasına rağmen pek çok eser telif etmiştir. Bunların içerisinde en öne çıkanı Kur'ân-ı Kerîm'in tefsiri olan *et-Tahrîr ve't-tenvîr* ile İslâm hukukuna ait *Makâsıdu's-şerî'ati'l-İslâmiyye* olsa da daha birçok kitabı vardır. Pek bilinmese de hadis alanında Buhârî'nin *el-Câmi'u's-sahîh*'i ile Mâlik b. Enes'in *el-Muvatta'* üzerine birer şerh türü denebilecek eser yazmıştır. Bunun haricinde de hadisle alakalı birçok makale telif etmiştir.

Bu çalışmada İbn 'Âşûr'un *en-Nazaru'l-fasîh* ile *Keşfu'l-muğattâ* adlı eserlerinden hareketle örnekler zikrederek onun nasıl bir şerh metoduna sahip olduğunu ortaya koymaya gayret gösterilmiştir. Kitaplarındaki örnekler göz önünde bulundurarak onun hadisleri şerh metodunu maddeler halinde şöyle sıralamak mümkündür:

1. Garîb kelimeleri açıklamak ve kelimeler hakkında tahliller yapmak.
2. Şahıs ve yer isimleri hakkında bilgi vermek.
3. Nüsha farklılığından kaynaklı olarak hadislerin lafızları arasındaki farklılıklara işaret etmek. Bu durum, farklı farklı rivâyetlerinin bulunmasından dolayı daha ziyade *el-Muvatta'* üzerine yazdığı *Keşfu'l-muğatta'* da yer almaktadır.
4. Hadislerden ne anlaşılması gerektiğini açıklamak. Bunu yaparken kimi zaman âyet, hadis ve şiirlerden de yararlanmıştır.
5. Bazı bâb başlıkları hakkında açıklayıcı bilgiler vermek. Bir kısmında bâb başlıklarını altında nakledilen hadislerle değerlendirmiştir. Az da olsa kitap başlıklarına da işaret etmiştir.
6. Hadislerdeki cümlelerin i'râbını yapmak ve zamirlerin merciini göstermek.
7. Hadislerdeki yer ve şahıs isimleri hakkında açıklayıcı kısa bilgiler vermek ve mübhem olanları açıklamak.
8. Hadislerden fikhî hükümler çıkarmak.

9. Müşkil hadislerin işkallerini gidermek.

İbn 'Âşûr'un hadis şerhçiliğine katkısı noktasında ise şunlar söylenebilir:

1. Her iki eserinde yer alan bazı hadislerin şerhlerinde kendinden önceki âlimlerin insanı mutmain edecek şekilde açıklayamadıkları hadisleri şerh etmesidir. Buna da genellikle kendisi işaret etmektedir. Yukarıda bazı örneklerde de bu durum görülmektedir.

2. Bazı hadisler hakkında kendinden önceki âlimlerin görüşlerinden farklı bir açıklama ortaya koymasındır.

Bu çalışmada hadisçiliği pek bilinmeyen İbn 'Aşûr'un hadislerle ilgili eserlerinden hareketle çeşitli başlıklar altında birkaç örnek zikrederek hadis yorumculuğu ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aydınlı, Abdullah. *Hadis İstılahları Sözlüğü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011.
- 'Aynî, Bedrüddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed. *'Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. Nşr. 'Abdüllatîf Mahmûd Muhammed' Ömer. 25 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- Bâcî, Ebu'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd b. Eyyûb. *el-Müntekâ şerhu'l-Muvatta'*. Nşr. Muhammed 'Abdülkadir 'Atâ'. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
- Buhârî, Ebû 'Abdullah Muhammed b. İsmâ'îl. *el-Câmi'u's-sahîh*. Nşr. Şu'ayb el-Arna'ût, 'Âdil Mürşid v. dğr. 5 Cilt. Beyrut: er-Risâletü'l-Âlemiyye, 2011.
- Coşkun, Ahmet. "İbn 'Âşûr, Muhammed Tâhir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19/332-335. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.
- Çakan, İsmail Lütfi. *Hadis Edebiyatı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011.
- Doğan, Halil İbrahim. *Muhammed et-Tâhir b. 'Âşûr (1879-1973) ve Hadis İlmindeki Yeri*. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Dölek, Adem. *Edebî Açıdan Hadislerde Teşbîh ve Temsiller*. Erzurum: Ekev Yayınevi, 2001.
- Ece, Abdurrahman. "Hadislerin Hadislerle Anlaşılması". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/34 (2018/2), 163-190.
- Ece, Abdurrahman. "Müşkil ve Müteşâbih Hadisleri Yorumlama İlkeleri: İbn Fûrek Örneği". *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 10/2 (Mayıs 2018), 548-577.
- Efendioğlu, Mehmet. "Şerh (Hadis)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/559-560. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

- Gâlî, Belkâsım. *Min a'lâmi'z-zeytûne: Şeyhu'l-câmi'i'l-a'zâm Muhammed et-Tâhir b. 'Âşûr hayâtuhu ve âsâruhu*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1996.
- Gazzâlî, Şu'ayb b. Ahmed b. Muhammed. *Mebâhisü't-teşbih ve't-temsîl fî tefsîri't-Tahrîr ve't-Tenvîr li-İbn 'Âşûr*. Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2004.
- Gûrânî, Ahmed b. İsmâ'îl b. 'Osmân b. Muhammed. *el-Kevserü'l-cârî ilâ riyâdi Ehâdîsi'l-Buhârî*. Nşr. Ahmed İzze 'Înaye. 11 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turâsil'l-'Arabî, 2008.
- Hasenî, İsmâ'îl. *Nazariyyetü'l-makâsîd 'inde'l-imâm Muhammed et-Tâhir b. 'Âşûr*. Virginia: The International Institute of Islamic Thought, 1995.
- İbn 'Abdilberr, Ebû 'Ömer Yûsuf b. 'Abdullah b. Muhammed en-Nemerî el-Endülüsî. *el-İstizkâr*. Nşr. 'Abdulmu'tî Emîn Kal'acî. 30 Cilt. Beyrut-Kahire: Dâru Kuteybe-Dâru'l-Va'y, 1993.
- İbn 'Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *Cemheratu makâlât ve resâ'il eş-şeyhi'l-imâm Muhammed et-Tâhir b. 'Âşûr*. Nşr. Muhammed et-Tâhir el-Mîsâvî. 4 Cilt. Ürdün: Dâru'n-Nefâ'is, 1436/2015.
- İbn 'Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *en-Nazaru'l-fasîh 'inde medâ'iki'l-enzâr fî'l-Câmi'i's-Sahîh*. Tunus-Kahire: Dâru Sahnûn-Dâru's-Selâm, 2012.
- İbn 'Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Beyrut: Mü'essesetü't-Târîh, ts.
- İbn 'Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *Keşfu'l-muğattâ mine'l-me'ânî ve'l-elfâzi'l-vâkı'a fî'l-Muvatta'*. Tunus-Kahire: Dâru Sahnûn-Dâru's-Selâm, 1432/2011.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. 'Alî el-'Askalânî. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Nşr. Muhammed Fu'âd 'Abdülbâkî v.dğr. 13 Cilt. Kahire: Dâru'r-Reyyân li't-Turâs, 1986.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. 'Alî el-'Askalânî. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Nşr. Muhammed Fu'âd 'Abdülbâkî-Muhibbüddîn el-Hatîb. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- İbn Hazm, 'Alî b. Ahmed b. Sa'îd el-Endülüsî. *Cemheratu ensâbi'l-'Arab*. Nşr. 'Abdüsselâm Muhammed Hârûn. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1982.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-İfrîkî el-Mısrî. *Lisânu'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1994.
- İbnü'l-'Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. 'Abdullah el-Me'âfirî. *el-Kabes fî şerhi'l-Muvatta'*. Nşr. Muhammed 'Abdullah Veled Kerîm. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1992.
- İbnü'l-Esîr, Mecdüddîn Ebu's-Sa'âdât el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî. *en-Nihâye fî garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*. Nşr. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî-Tâhir Ahmed ez-Zâvî. 5 Cilt. Riyad: el-Mektebetü'l-'İlmiyye, 1963.

- İbnü'l-Hûca, Muhammed el-Habîb *Muhammed et-Tâhir b. 'Âşûr ve kitâbuhû Makâsıdu's-Serî'ati'l-İslâmiyye*. 3 Cilt. Katar: Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şu'ûnu'l-İslâmiyye, 1425/2004.
- İbnü'l-Mulakkîn, Sirâcüddîn Ebû Hafs 'Ömer b. 'Alî b. Ahmed el-Ensârî. *et-Tavdîh li-şerhi'l-Câmi'i's-Sahîh*. Nşr. Hâlid er-Rabbât-Cum'a Fethî. 36 Cilt. Katar: Vizâratu'l-Evkâf ve's-Şu'ûnu'l-İslâmiyye, 2008.
- Kâdî 'Iyâz, Ebu'l-Fadl 'Iyâz b. Mûsâ b. el-Yahsubî es-Sebtî. *İkmâlu'l-mu'lim bi-fevâ'idü Müslim*. Nşr. Yahyâ İsmâ'îl. 9 Cilt. Mansura: Dâru'l-Vefâ', 1998.
- Kâdî 'Iyâz, Ebu'l-Fadl 'Iyâz b. Mûsâ b. el-Yahsubî es-Sebtî. *Meşâriku'l-envâr 'alâ sıhâhi'l-Âsâr*. 2 Cilt. Tunus-Kahire el-Mektebetü'l-Atîka-Dâru't-Turâs, ts.
- Kandemir, M. Yaşar. "Garîbü'l-Hadis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13/376-378. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Karanî, Muhammed b. Sa'd b. 'Abdullah. *el-İmâm Muhammed et-Tâhir b. 'Âşûr ve menhecuhû fî tevcîhi'l-kırâ'ati min hilâli tefsîrihi't-Tahrîr ve't-tenvîr*. Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1427/2007.
- Kastallânî, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Hatîb. *İrşâdü's-sârî ilâ şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Müslim'in *es-Sahîh*'i ve Nevevî'nin *el-Minhâc*'i ile birlikte). 10 Cilt. Bulak: el-Matba'atu'l-Kübrâ, 1323/1905.
- Mâlik b. Enes, Ebû 'Abdullâh İbn Mâlik b. Ebû 'Âmir el-Asbahî el-Yemenî. *el-Muvatta'* (Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî Rivayeti). Nşr. Muhammed Fu'âd 'Abdülbâkî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turâsi'l-'Arabî, 1985.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-Sahîh*. Nşr. Muhammed Fu'âd 'Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref. *el-Minhâc şerhu Sahîh-i Müslim b. el-Haccâc*. Nşr. Muhammed Mahmûd 'Abdüllatîf. 18 Cilt. Mısır: el-Matba'atu'l-Mısriyye, 1929-1930.
- Übbî, Ebû 'Abdullah Muhammed b. Hilfe. *İkmâlu ikmâli'l-mu'lim* (Müslim'in *es-Sahîh*'i ve Yûsuf es-Senûsî'nin *Mükemmilü ikmâli'l-ikmâl*'i ile birlikte). 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.